

A Comparative Analysis of Cultural Vitality of Iranian Metropolises Case Study: Tehran, Isfahan, and Mashhad

Shideh Yusef Taleshi

*MA in Economics of Art and Culture, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran
taleshi.sh@gmail.com*

Homa Moazen Jamshidi*

*Assistant Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran
h.moazenjamshidi@au.ac.ir*

Nematollah Akbari

*Professor, Department of Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran
nemata1344@yahoo.com*

Introduction

These days the importance of art and culture as necessary capitals for growth and development has been highly recognized and the need for the economy to find new areas of investment for generating income, creating jobs and etc. has made many developing and developed countries to strive to make full use of their resources available for reaching sustainable development. Regarding this, by investing on their cultural resources, different countries try to promote the economic, social, and political development. On the path to national development, addressing cities and taking advantage of the city's opportunities to achieve urban development is a critical need. Optimal utilization of cultural resources to develop cities requires careful planning. Cultural planning, as the interconnected chapter of the three disciplines of cultural economics, urban economics, and urban planning, is considered to be a required tool for utilizing cultural resources for development. In order to design an optimal development plan, we need to have a complete and exact understanding of the current situation. In this regard, evaluating our performance in utilizing the cultural resources is the first step for any cultural development plan. Among the many existing criteria for cultural development trends of regions, cultural vitality is the most comprehensive one, which uses a combination of three indicators including: 1) the presence of opportunities for cultural participation; 2) cultural participation; and 3) support for culture, and 54 variables. Cultural vitality reflects the situation of a community in the production, dissemination and support for art and culture as bases of cultural capital as well as cultural, economic, and social development. Cultural vitality can provide a detailed picture of the possibility for growth and exploitation of cultural resources because of the use of multiple variables. It also measures the study areas potential to exploit existing cultural potentials.

Material & Methods

The present study aims to determine cultural vitality in the metropolitan cities of Tehran, Isfahan, and Mashhad. Furthermore, a comparison is made regarding the indicators and their sub-indicators for the aforementioned metropolitan cities. According to this, the study is a practical and a descriptive-analytical research in terms of the purpose and method. The required data for evaluating cultural vitality and its three indicators were directly obtained from the relevant organizations and statistical calendars. Each of the three indicators of cultural vitality include several sub-indicators as following; Opportunities for cultural participation include: 1) nonprofit, public, and commercial arts-related organizations, 2) retail arts venues, 3) non-arts venues with arts and cultural programming, 4) festivals and parades, 5) arts-focused

media outlets, 6) art schools. Cultural participation includes: 1) audience participation, 2) discourse about arts and culture in the media. Finally, Support for culture comprises public expenditures in support for the arts in all sectors.

In line with the goal of this investigation, the data were standardized using statistical procedures including averages and standard deviation in order to obtain the same unit of different variables and data and to prevent data bias. Finally, using simple average of the variables, the main sub-indicators were calculated and, using the average of the main three sub-indicators, cultural vitality was measured for the three mentioned metropolitan cities through the years 1392-1395 (March 21, 2013 - March 21, 2016).

Discussion, Results & Conclusions

* Corresponding author: +989132115627

Evaluating Cultural vitality in this study indicated that Isfahan ranked first among the three studied metropolitan cities, moving forward through improving its performance from 0.203 at the beginning of the period to 0.792 at the end. Tehran ranked as the second city among the three, making slight improvement in its cultural vitality score from -0.321 to -0.041, and Mashhad was the third metropolitan city in terms of cultural vitality with a score of -0.069 at the end of the period comparing to its original level of -0.530 at the beginning.

Furthermore, regarding the three major sub-indicators of cultural vitality, Isfahan has the first rank in terms of opportunities for cultural participation, Tehran has the second rank and Mashhad is the last one with negative scores during the period. Regarding cultural participation, however, Tehran ranked first with the highest score in comparison with the other two metropolises and was the only metropolis with positive values for this indicator. After Tehran, Isfahan and Mashhad ranked as the second and third ones. Finally, according to the support for culture, Isfahan was first among the three metropolises studied during the research period. Mashhad ranked second and Tehran had the lowest value in this indicator gaining negative scores during the period.

Keywords: Cultural Vitality, Presence of Opportunities for Cultural Participation, Cultural Participation, Support for Culture.

References

- Abdollahzadeh, H. Afzali, A. Ameri, F. Moslemzadeh, S. Afrasiabi, E. Daliri Rad, Al. & Qazi, M. (2017) *Mashhad statistical yearbook of 2016*. Retrieved from <https://amar.mashhad.ir/news/5102973-Release-Statistics-Year-2016-City-Mashhad-> html (In Persian).
- Abdollahzadeh, H. Pourhossein, M. Afzali, A. Moslemzadeh, S. Ameri, F. & Zeinali Sherbaaf, A. (2016) *Mashhad statistical yearbook of 2015*. Retrieved from https://amar.mashhad.ir/portal_content/16925-Information-Statistical-City-Mashhad-html (In Persian).
- Agheli Kohne Shahri, L. (2002) *An Introduction to Economic Planning*. Hamedan: Noor Alam Publications (In Persian).
- Arshidipour, A. Golestaninejad, A. Khalilian, M. Nasri, A. & Mousavi, S. R. (2016) *Isfahan City Census of 2013*. Retrieved from <http://www.isfahan.ir/Index.aspx?lang=1&sub=36> (In Persian).
- Arshidipour, A. Golestaninejad, A. Khalilian, M. Nasri, A. & Mousavi, S. R. (2016) *Isfahan City Census of 2014*. Retrieved from <http://www.isfahan.ir/Index.aspx?lang=1&sub=36> (In Persian).
- Arshidipour, A. Khalilian, M. Nasri, A. & Mousavi, S. R. Fordani, S. (2016) *Isfahan City Census of 2015*. Retrieved from <http://www.isfahan.ir/Index.aspx?lang=1&sub=36> (In Persian).
- Arshidipour, A. Khalilian, M. Nasri, A. & Mousavi, S. R. Fordani, S. (2017) *Isfahan City Census of 2016*. Retrieved from <http://www.isfahan.ir/Index.aspx?lang=1&sub=36> (In Persian).
- Bennett, T. (2001) *Differing diversities: Transversal study on the theme of cultural policy and cultural diversity*. Council of Europe.
- Comedia. (1991) *London World City: The Position of culture*. London: London Planning advisory Committee.
- Florida, R. (2003) "Cities and the Creative Class." *City & Community*, 2 (1): 3-19.
- Ginsberg, V. & Trasby, D. (2013) *Economics of Art*. (Moridi, M. Levy, M. Taghi Zadegan, M. & Shariati Far, Z. Translator) Mashhad: Badakhshan Publications (In Persian).
- Grodach, C. & Loukaitou-Sideris, A. (2007) "Cultural Development Strategies and Urban Revitalization: A Survey of US Cities." *International Journal of Cultural Policy*, 13(4): 349-370.
- Hawkes, J. (2001) *The Fourth Pillar of Sustainability: Culture's essential role in public planning*. Melbourne: the Cultural Development Network Victoria.
- Information and Communication Technology Organization of Tehran Municipality. (2013) *Tehran Statistical Yearbook of 2014*. Retrieved from <http://tmicto.tehran.ir/Portals/0/Document/Amarname/Shahrdari92/index.html> (In Persian).
- Information and Communication Technology Organization of Tehran Municipality. (2013) *Tehran Statistical Yearbook of 2014*. Retrieved from <http://tmicto.tehran.ir/Portals/0/Document/Amarname/AmarShahrdari93/index.html> (In Persian).
- Information and Communication Technology Organization of Tehran Municipality. (2013) *Tehran Statistical Yearbook of 2014*. Retrieved from http://www.tehran.ir/portals/0/Document/Amarname/Export_94_TehranMunicipalityStatTehranMunicipali/index.html (In Persian).
- Information and Communication Technology Organization of Tehran Municipality. (2013) *Tehran Statistical Yearbook of 2014*. Retrieved from <http://www.tehran.ir/portals/0/Document/Amarname/Export-StatisticalShahrdari-95/book.swf> (In Persian).
- Isfahan Province Statistical Yearbook of 2014*. (2015) Retrieved from https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_book_req/Item/newifs.aspx (in Persian).
- Isfahan Province Statistical Yearbook of 2015*. (2016) Retrieved from

- https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_book_req/Item/newifs.aspx (in Persian).
- Jackson, M. (2006) *Rebuilding the cultural vitality of New Orleans*. The Urban Institute.
- Jackson, M. R. Kabwasa, F. & Herranz, J. (2006) *Cultural Vitality in Communities: Interpretation and Indicators*. Washington: The Urban Institute.
- Javadi, V. Pourhossein, M. Javdani Irani Nezhad, M. Moslemzadeh, S. & Golparvar, A. (2014) *Mashhad statistical yearbook of 2013*. Retrieved from https://amar.mashhad.ir/portal_content/16925-Information-Statistical-City-Mashhad-html. In Persian.
- Javadi, V. Pourhossein, M. Javdani Irani Nezhad, M. Moslemzadeh, S. & Golparvar, A. (2015) *Mashhad statistical yearbook of 2014*. Retrieved from https://amar.mashhad.ir/portal_content/16925-Information-Statistical-City-Mashhad-html. In Persian.
- Khorasan Razavi Province Statistical Yearbook of 2013*. (2014) Retrieved from https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_book_req/Item/newifs.aspx (In Persian).
- Khorasan Razavi Province Statistical Yearbook of 2014*. (2015) Retrieved from https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_book_req/Item/newifs.aspx (In Persian).
- Khorasan Razavi Province Statistical Yearbook of 2015*. (2016). Retrieved from https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_book_req/Item/newifs.aspx (In Persian).
- Khundabi, Z. & Sharifian, F. (2014) *Isfahan Province Statistical Yearbook of 2013*. Retrieved from <https://salnameh.sci.org.ir> (In Persian).
- Landry, C. (2005) *Lineages of the creative city. Creativity and the City*. Netherlands: Architecture Institute.
- Latifi, Gh. (2003) "Sustainable Urban Development and Cultural Development." *Social Science Quarterly*, 10 (20): 131-153 (In Persian).
- Lee, T. (2014) *Evaluating Cultural Vitality in US Metropolitan Statistical Areas: Implications for Cultural Planning*. Lincoln, USA: Nebraska Univ.
- Mataraso, F. (1999) *Towards Local Culture Index Measuring the Cultural Vitality of Communities*. Stroud: Comedia.
- Murray, D. (2011) *Economic vitality. How the arts and culture sector catalyzes economic vitality*. Chicago: American Planning Association.
- Number of bookstores*. (n.d) Retrieved from <http://www.ketab.org.ir/SearchBookShop.aspx> (in Persian).
- Number of cultural institutions*. (n.d) Retrieved from <https://tmsh.farhang.gov.ir/fa/list> (In Persian).
- Number of galleries*. (n.d) Retrieved from <http://galleryinfo.ir/Gallery.aspx> (In Persian).
- Number of museums*. (n.d) Retrieved from <http://www.gomchto.ir/etelaate%20muzeha.html> (In Persian).
- Qureshi Nooshabadi, A. & Sharifian, F. (2017) *Statistical Yearbook of Isfahan Province for 2016*. Retrieved from http://www.mpoes.ir/dorsapax/Data/Sub_1/File/salna_meh1395.pdf (In Persian).
- Roosbehan, M. (2015) *Fundamentals of Economic Development* (Version 5). Tehran: Kind Book Publishing Institute (In Persian).
- Shayesteh Farr, M. (n,d) "Development of Culture and the Economic Prosperity of Art." *Economic and Art Development*, 2 (3): 115-121 (In Persian).
- Smith, R. B. (2010) *Sounds Like a Plan: Evaluating Cultural Plans*. Columbus, Ohio, USA: The Ohio State University.
- Stanborough, M. (2011) "The Link Between: Culture and Sustainability in Municipal Planning." *Cult Loc Governance*, 3 (1-2): 95-100.
- Stevenson, D. (2004) "Civic Gold Rush: Cultural Planning and the Politics of the Third Way." *International Journal of Cultural Policy*, 10 (1): 119-131.
- Tehran Province Planning and Budget Organization, Deputy of Statistics and Information. (2016) *Statistical Yearbook of Tehran Province 2015*. Retrieved from <http://amar.thmporg.ir/uploads//User/3/final%201395.pdf> (In Persian).
- Tehran Province Planning and Budget Organization, Deputy of Statistics and Information. (2016) *Statistical Yearbook of Tehran Province 2015*. Retrieved from <http://amar.thmporg.ir/?PageID=67> (In Persian).
- Tehran Province Planning and Budget Organization, Deputy of Statistics and Information. (2015) *Statistical Yearbook of Tehran Province 2014* Retrieved January 4, 2018, from <http://amar.thmporg.ir/Page/28/1393.html> (In Persian).
- Tehran Province Planning and Budget Organization, Deputy of Statistics and Information. (2014) *Statistical Yearbook of Tehran Province 2013*. Retrieved from <http://amar.thmporg.ir/Page/27/1392.html> (In Persian).
- Van Den Berg, H. (2016) *Economic Growth and Development*. New Jersey: World Scientific.
- Voicu, Ş. & Dragomir, A. (2016) *Cultural vitality in Romania cities*. Bucharest: The National Institute for Cultural Research and Training (INCFRC).
- Yousefi, M. (2016) *Economic Growth and Development Strategies* (Vol. 4). Tehran: Ney Publishing (In Persian).

تحلیل تطبیقی زیست‌پذیری فرهنگی کلان‌شهرهای ایران مطالعه موردی: تهران، اصفهان و مشهد

شیده یوسف‌طالشی، کارشناس ارشد اقتصاد فرهنگ و هنر، دانشگاه هنر اصفهان، ایران

taleshi.sh@gmail.com

سیده هما مؤذن‌جمشیدی*، استادیار، گروه اقتصاد و کارآفرینی، دانشگاه هنر اصفهان، ایران

h.moazenjamshidi@au.ac.ir

نعمت‌الله اکبری، استاد، گروه اقتصاد، دانشگاه اصفهان، ایران

nemata1344@yahoo.com

چکیده

زیست‌پذیری فرهنگی، جامع‌ترین شاخص ارزیابی وضعیت توسعه فرهنگی در مناطق است که از سه شاخص فرصت مشارکت فرهنگی، مشارکت فرهنگی و حمایت از فرهنگ و ۵۴ زیرشاخص تشکیل شده است. هدف از انجام این مطالعه، ارزیابی زیست‌پذیری فرهنگی در سه کلان‌شهر مدنظر و مقایسه آنها از نظر بهره‌مندی از این شاخص است. بر این اساس مطالعه حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و با توجه به روش، از جمله پژوهش‌های توصیفی - تحلیلی است. در این راستا سعی شده است با استفاده از داده‌های فرهنگی که با مراجعه به سازمان‌های مرتبط و سالنامه‌های آماری به دست آمده‌اند، زیست‌پذیری فرهنگی در سه کلان‌شهر ایران بررسی شود. بدین منظور پس از استانداردسازی داده‌ها، با استفاده از میانگین ساده زیرشاخص‌ها، هر یک از سه شاخص محاسبه و با بهره‌گیری از میانگین شاخص‌ها، زیست‌پذیری فرهنگی کلان‌شهرهای مدنظر طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۵ برآورد شده است. براساس نتایج به دست آمده، زیست‌پذیری فرهنگی طی سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۹۵ در اصفهان از مقدار ۰/۲۰۳ به ۰/۷۹۲، در تهران از ۰/۳۲۱ به ۰/۰۴۱ و در مشهد از مقدار ۰/۵۳۰ به ۰/۰۶۹- در پایان دوره رسیده است. همچنین در مقایسه نسبی کلان‌شهرها در تمام سال‌های پژوهش، اصفهان در رتبه اول و تهران و مشهد به ترتیب در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند.

واژه‌های کلیدی: زیست‌پذیری فرهنگی، فرصت مشارکت فرهنگی، مشارکت فرهنگی، حمایت از فرهنگ

* نویسنده مسؤول: ۰۹۱۳۲۱۱۵۶۲۷

مقدمه و بیان مسئله

در مسیر رسیدن به توسعه ملی، توجه به شهرها و بهره‌گیری از امکانات آنها برای رسیدن به توسعه شهری نیازی اساسی تلقی می‌شود. بهره‌گیری صحیح از منابع فرهنگی برای گسترش شهرها، مستلزم برنامه‌ریزی دقیق در این زمینه است تا از منابع به‌صورت بهینه استفاده شود. برنامه‌ریزی فرهنگی به منزله فصل مشترک سه رشته اقتصاد هنر، اقتصاد شهری و برنامه‌ریزی شهری ابزار موردنیاز برای بهره‌گیری از منابع فرهنگی برای توسعه به حساب می‌آید. وجود منابع فرهنگی، موهبتی برای شهرهای تشنه توسعه محسوب می‌شود؛ زیرا با گذشت سال‌ها و ظهور پیشرفت‌های بشر شهرها همچنان بخش مهم و جدایی‌ناپذیر فعالیت‌های اقتصادی و فرهنگی‌اند. بدین ترتیب موضوع برنامه‌ریزی برای بخش فرهنگ و هنر به چالشی جدی تبدیل شده است (Lee, 2014: 16).

در دهه گذشته موضوعاتی مانند اقتصاد خلاق، شهر خلاق و زیست‌پذیری فرهنگی به مباحث مهمی در مطالعات فرهنگی در حوزه توسعه شهری و توسعه اقتصادی تبدیل شده است. از دلایل این تحول ارائه مفهوم «ماهیت عملکرد شهرها و جوامع» بود که ریچارد فلوریدا مطرح کرد. فلوریدا به گذر از اقتصاد شکل‌گرفته بر پایه فعالیت‌های فیزیکی، سازمان‌ها و صنایع بزرگ، به سوی اقتصادی پرداخت که بر پایه فعالیت‌های فکری و خلاقیت انسان است (Voicu & Dragomir, 2016: 6-7). همچنین نظریه شهر خلاق را ارائه داد که در آن درباره نوع جدیدی از شهرها صحبت می‌کند که بر پایه اقتصاد خلاق است و رشد اقتصادی شهر را براساس سه اصل استعداد، فناوری و بردباری استوار می‌داند (Florida, 2003). براساس نظریه شهر خلاق شاید بتوان فرهنگ و هنر را منبع مهم استعداد شهری برای تأثیرگذاری بر عملکرد اقتصادی شهرها در نظر گرفت و با بهره‌گیری از این استعداد به توسعه دست یافت (Lee, 2014: 8). بسیاری پژوهشگران معتقدند زیست‌پذیری فرهنگی بر نقش فرهنگ در اقتصاد و

توسعه شهری تأکید می‌کند و با استفاده از این معیار حتی می‌توان پتانسیل‌های ناشناخته شهری دچار رکود را شناسایی کرد و تصویر جدیدی از آنها ارائه داد (Voicu & Dragomir, 2016: 7 & 9). باید گفت فرهنگ به زمینه‌ای با کاربردهای متعدد تبدیل شده است که باید سیاست‌گذاران یا دولت‌های محلی از آن استفاده کنند و در پروژه‌های توسعه شهری آن را به کار گیرند و نیاز به ادغام فرهنگ با راهبردهای دولت‌ها و مقامات محلی و در برنامه‌ریزی شهری بیش از پیش احساس می‌شود (Stanborough, 2011: 97).

فرهنگ و هنر در دنیای امروز سرمایه‌ای برای رشد و توسعه بسیاری از کشورهای جهان به حساب می‌آید و با توجه به تعدد کاربردهای آن، کشورها با سرمایه‌گذاری روی این منابع سعی در توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی خود دارند؛ بنابراین، نیاز اقتصاد به زمینه‌های جدید برای سرمایه‌گذاری و بهره‌گیری از آن در جهت کسب درآمد، ایجاد اشتغال و ... در دنیای امروز بیش از پیش احساس می‌شود. بدین ترتیب بسیاری از کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته جهان در تلاش‌اند با استفاده همه‌جانبه از منابع در دسترس به پیشرفت هرچه بیشتر اقتصادی و توسعه پایدار دست یابند. کشور ایران هم از این مسئله مستثنی نیست و مسئله توسعه در ابعاد مختلف آن همواره دغدغه پژوهشگران، سیاست‌گذاران و مسئولان بوده و هست.

ضرورت ایجاد توسعه شهری با استفاده از منابع فرهنگی برای پیشبرد اهداف و قرارگرفتن در مسیر توسعه ملی، نیاز به وجود معیاری برای ارزیابی کارایی شهرها در جهت بهره‌برداری از منابع فرهنگی را نمایان می‌کند؛ زیرا شناخت وضعیت موجود جامعه در استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی موجود به منزله زمینه‌ساز توسعه، مسیر حرکت به سوی وضع مطلوب را هموارتر می‌کند. معیارهای زیادی برای ارزیابی روند توسعه فرهنگی شهرها وجود دارد؛ اما به معیار زیست‌پذیری فرهنگی به منزله روشی جامع که از روش‌های

که با تعیین میزان زیست‌پذیری فرهنگی و انجام مقایسه این شاخص برای شهرهای مختلف، تصویر شفافی از شاخص‌های فرهنگی موردنیاز شهرها ارائه می‌دهد، برای تعیین میزان فعالیت‌های فرهنگی، ایجاد اشتغال فرهنگی، تعیین میزان بهره‌برداری مردم از فعالیت‌های فرهنگی و ...، برای بهره‌گیری از منابع فرهنگی در جهت توسعه شهر و حتی کشور اهمیت می‌یابد. بر این اساس، مطالعه زیست‌پذیری فرهنگی زمینه تحقق رشد فعالیت‌های فرهنگی، اشتغال فرهنگی و بهره‌برداری مؤثرتر و شفاف‌تر مردم را از فعالیت‌های فرهنگی در شهرها فراهم می‌کند.

از این‌رو، پژوهش حاضر با هدف شناسایی وضعیت زیست‌پذیری فرهنگی و مقایسه آن در سه کلان‌شهر اول کشور انجام شده است و بدین منظور از هر سه شاخص عمده زیست‌پذیری فرهنگی در کلان‌شهرهای مدنظر با توجه به برخی زیرشاخص‌ها که داده‌های آنها برای کلان‌شهرها در دسترس‌اند، استفاده شده است. با در نظر گرفتن این موضوع که زیست‌پذیری فرهنگی مقوله جدیدی است و تا به امروز کمتر به آن توجه شده و مطالعات مختلف در دیگر شهرهای ایران انجام نشده است، در این پژوهش با استفاده از شاخص‌های فرصت مشارکت فرهنگی، مشارکت فرهنگی، حمایت از فرهنگ و زیرشاخص‌های هر یک از این شاخص‌ها، میزان این معیار برای کلان‌شهرهای تهران، اصفهان و مشهد محاسبه و مفهوم جامعی از آن ارائه شده است. کشور ایران ۱۵ کلان‌شهر دارد که سه کلان‌شهر تهران، مشهد و اصفهان سه کلان‌شهر اول آن محسوب می‌شوند و انتظار می‌رود شاخص‌های زیست‌پذیری فرهنگی در این شهرها در مقایسه با سایر مناطق وضعیت مطلوب‌تری داشته باشند. همچنین اختلاف بین میزان زیست‌پذیری فرهنگی بین سه کلان‌شهر اول، تصویری از تفاوت‌های موجود بین مدیریت و برنامه‌ریزی در حوزه فرهنگ و ایجاد امکان رشد منابع فرهنگی و بهره‌برداری از آنها را ارائه می‌دهد. بر این اساس و

جدید ارزیابی است، به‌طور ویژه توجه شده است (Lee, 2014: 12)؛ در واقع، زیست‌پذیری فرهنگی بیان‌کننده وضعیت جامعه بررسی شده در تولید، انتشار و حمایت از فرهنگ و هنر به‌منزله بستر شکل‌گیری سرمایه فرهنگی و توسعه فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی است. استفاده از شاخص‌های فرصت مشارکت فرهنگی، مشارکت فرهنگی و حمایت از فرهنگ که هر کدام شامل تعداد زیادی زیرشاخص‌اند، سبب شده است زیست‌پذیری فرهنگ تصویری کاملاً دقیق و جزئی از امکان شکل‌گیری، رشد و بهره‌برداری از منابع فرهنگی ارائه دهد و توان منطقه مطالعه‌شده را در بهره‌گیری از پتانسیل‌های فرهنگی موجود بسنجد (Jackson, 2006: 9).

نبود اطلاعات فرهنگی جامع در نهادهای مرتبط به این فعالیت‌ها و بسنده کردن به مجموعه‌ای ارقام کلی که تنها به چند شاخص محدود می‌شود، نشان‌دهنده نداشتن کارایی مناسب این نهادها و اطلاعات آنهاست. در معیار زیست‌پذیری فرهنگی، سه شاخص کلی وجود دارد که هرکدام از آنها شامل زیرشاخص‌های متعدد دیگری هستند. وجود این حجم از اطلاعات به‌صورت تفکیک‌شده در شاخص‌های معیار زیست‌پذیری، دید جامعی را نسبت به وضعیت فرهنگ و فعالیت‌های فرهنگی و هنری ارائه می‌دهد. این موضوع به واحدهای سیاست‌گذار و تصمیم‌گیرنده چه در حوزه هنر و چه در سایر حوزه‌ها کمک بسیار زیادی می‌کند. با شناخت فرصت‌های مشارکت فرهنگی، میزان مشارکت فرهنگی و میزان حمایت از فرهنگ، می‌توان با سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی، فرصت‌های مشارکت را بالفعل کرد و در جهت توسعه امور فرهنگی گام برداشت. همچنین استفاده از مفهوم زیست‌پذیری فرهنگی، برای سنجش میزان بهره‌برداری از این منابع کمک شایانی به بهره‌برداری مناسب و به‌اندازه از این منابع می‌کند. بهره‌برداری از منابع فرهنگی در جهت رشد و توسعه اقتصادی شهر نیز گامی مهم در جهت توسعه پایدار اقتصادی یک کشور تلقی می‌شود. این پژوهش از این جهت

جنبه‌های زندگی سروکار پیدا می‌کند؛ زندگی شهری با توسعه شهرنشینی، به رهیافت فرهنگی نیاز دارد که این رهیافت همان توسعه فرهنگی است. همچنین توسعه فرهنگی رهیافتی جدید است تا نقش دولت و مردم و نهادهای میانجی را سامان دهد. با پیوند دادن فرهنگ و دیگر جنبه‌های زندگی اقتصادی و اجتماعی، برنامه‌ریزی فرهنگی می‌تواند در ایجاد فرصت‌های توسعه برای کل جامعه محلی مفید واقع شود (Bennett, 2001: 125). امروزه توسعه اقتصادی جایگاه ویژه خود را پیدا کرده است؛ اما تاکنون به توسعه فرهنگی - آن‌چنان که شایسته است - توجه نشده است؛ در حالی که تمرکز اصلی توسعه فرهنگی به‌منزله ابزاری برای دولت در راستای فعالیت‌های اقتصادی و صنعتی است و هدف اصلی آن افزایش مصرف محصولات هنری و تولید هنر در الگویی صنعتی است (Hawkes, 2001: 22). فرهنگ، کالایی در حال تغییر و دگرگونی و در تعامل با انسان و محیط است؛ بدین سبب سطح زندگی، فناوری، درآمد سرانه و ... بر کیفیت آن اثرگذار است؛ در نتیجه، توسعه فرهنگی تنها امری در جهت توسعه اقتصادی محض نیست؛ بلکه توسعه‌ای تام و مستلزم دگرگونی و نوشتن است که قادر است فرهنگ یک شهر یا جامعه را تغییر دهد (لطیفی، ۱۳۸۲: ۱۴۳).

نقش فرهنگ و هنر بر توسعه شهری

توسعه شهری به معنای گسترش نهادهای اقتصادی و اجتماعی شهر در راستای بالفعل کردن توانایی‌ها و استعدادها بالقوه شهر و شهروندان است. امروزه شهرها به‌دنبال به‌کارگیری فرهنگ و فعالیت‌های فرهنگی مانند ساخت موزه‌ها، سالن‌های کنسرت، مراکز هنری، گالری‌ها و ... به‌منزله بخشی از راهبردهای توسعه شهری و احیای آن هستند (Grodach & Loukaitou-Sideris, 2007: 351). فرهنگ و هنر به دو صورت اثرات مخارج کوتاه‌مدت و اثرات رشد بلندمدت بر توسعه شهری تأثیر می‌گذارند. منظور از اثرات مخارج کوتاه‌مدت،

با توجه به کامل بودن داده‌های موردنیاز برای محاسبه و مقایسه شاخص‌های مرتبط و با توجه به اینکه دوره ذکرشده دربرگیرنده یک دوره مستقل مدیریت شهری (برمبنای انتخاب شهرداران شهرها) در سه کلان‌شهر ذکرشده است، مطالعه حاضر بر این سه کلان‌شهر متمرکز شده است.

چارچوب نظری پژوهش

توسعه

توسعه در لغت به معنای گسترش و بهبود است (روزبهان، ۱۳۹۴: ۱۰). تعریف عام توسعه بدون در نظر گرفتن سطح توسعه جوامع عبارت است از: فرایندی که سبب افزایش پیوسته و مداوم رفاه در جامعه می‌شود (روزبهان، ۱۳۹۴: ۲۱۵). توسعه پدیده‌ای چندبعدی و دربرگیرنده توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، شهری، سیاسی و ... است که همه اینها بر هم تأثیر می‌گذارند و در هم تنیده‌اند؛ یعنی توسعه یکی از ابعاد بر دیگری اثر می‌گذارد و محدودیت هر یک، سبب ایجاد محدودیت در دیگری می‌شود (یوسفی، ۱۳۹۵: ۱۵).

ارتباط توسعه فرهنگی و توسعه اقتصادی

توسعه اقتصادی به معنای افزایش در کالا و خدمات تولیدشده به‌وسیله یک اقتصاد در یک دوره زمانی است که با افزایش اشتغال و ارتقای استاندارد زندگی همراه می‌شود (گینزبرگ و تراسبی، ۱۳۹۲: ۵۳۱). همچنین فرایند پیچیده‌ای است؛ زیرا اقتصاد مدرن، سیستمی است که بسیاری از افراد، شرکت‌ها و سازمان‌های دولتی و خصوصی را به هم پیوند می‌دهد (Van Den Berg, 2016: 7). توسعه اقتصادی تحولی آگاهانه و اختیاری است که یکباره اتفاق نمی‌افتد؛ بلکه به مداخله دولت و برنامه‌ریزی نیاز دارد (یوسفی، ۱۳۹۵: ۲۷).

اما توسعه فرهنگی، تأمین وسایل مشارکت همه مردم در فعالیت‌های فرهنگی و بسط آنها در همه بخش‌هاست (شایسته‌فر، ۱۳۸۰: ۱۱۷). امروزه فرهنگ، کالایی است که با تمام

جدیدی با استفاده از مفاهیم شبیه برنامه‌ریزی فرهنگی، برنامه‌نویسی فرهنگی و برنامه‌ریزی شهری با هدف حیات‌بخشی به شهرها به‌ویژه درون شهر و نیز نواحی صنعتی و اسکله‌ها ظهور پیدا کرده و هدف آن تشویق توسعه شهرهای خلاق، احیای فرهنگی و جذب طبقه خلاق است (گینزبرگ و تراسبی، ۱۳۹۲: ۵۵۴). وظیفه برنامه‌ریزان شهری سازگار کردن تفکرات خود با برنامه‌های فرهنگی است (Smith, 2010: 31).

برنامه‌ریزی فرهنگی فرایند توجه به پیامدهای اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، آموزشی، زیست‌محیطی، سیاسی و نمادین منابع فرهنگی شهر است (Comedia, 1991: 78). در تعریفی دیگر از استیونسون، برنامه‌ریزی فرهنگی رویکردی راهبردی در بازسازی تصویر شهر و توسعه صنایع فرهنگی است که به روش‌های مختلف، ایجاد حوزه‌های فرهنگی، پرورش فعالیت‌های خلاقانه و بازرگری در ارزش‌های عمومی و هویت مدنی را شامل می‌شود (Stevenson, 2004: 119). لاندری معتقد است برنامه‌ریزی فرهنگی باید استفاده راهبردی و جامع از منابع فرهنگی در راستای توسعه شهری و اجتماعی باشد (Landry, 2005: 7). برنامه فرهنگی دید کلی از توانایی‌های فرهنگی شهر به ما می‌دهد، نیازهای شهر و جامعه را ارزیابی می‌کند، نقشه راهی برای آینده توسعه فرهنگی با هدف بهبود زندگی شهروندان ارائه می‌دهد و سبب ایجاد شهری شاخص برای گردشگران و کسب و کارها و تشویق توسعه اقتصادی می‌شود (Smith, 2010: 30).

هر برنامه‌ریزی به شناخت وضعیت موجود و ترسیم وضعیت مطلوب نیازمند است. در این راستا باید از شاخص‌هایی استفاده کرد که ارزیابی برنامه فرهنگی را به عهده دارند. یکی از شاخص‌های استفاده‌شده در ارزیابی برنامه‌های فرهنگی، شاخص زیست‌پذیری فرهنگی است. این شاخص از معیارهای کمی ساده تشکیل شده است که شهرها با استفاده از آنها محیط فرهنگی خود را ارزیابی می‌کنند.

توانایی جذب بازدیدکننده‌ها (مصرف‌کنندگان محلی و غیرمحلی) در زمینه فرهنگ و برخی اوقات پولی است که آنها در زمینه کالاها و خدمات مرتبط نظیر غذا، نوشیدنی، محل اقامت، خرید و ... خرج می‌کنند. اثرات رشد بلندمدت به دو بخش اثر فرهنگ بر انتخاب مکان و خلاقیت تقسیم می‌شود. اثر فرهنگ بر انتخاب مکان به این معناست که فرهنگ می‌تواند سبب جذب مردم به‌منزله فاکتوری برای زندگی بهتر و شرکت‌ها اعم از بزرگ و کوچک برای جذب افراد خلاق و صرفه‌جویی در حقوق و دستمزدشان شود. اثر فرهنگ و هنر بر خلاقیت از این جنبه بررسی شدنی است که هنر می‌تواند منبع الهام‌بخش برای فرایندهای خلاق و اقداماتی باشد که سبب تغییر و نوآوری می‌شوند؛ درواقع، فعالیت‌های فرهنگی و هنری در یک منطقه به‌صورت غیرمستقیم و از طریق خلاقیت در بخش هنر که به سایر فعالیت‌های اقتصادی گسترش می‌یابد، سبب توسعه صنعتی نوآورانه می‌شود و انگیزه‌های منتج از هنر برای فعالان حوزه کسب‌وکار و رشد اقتصادی، امری مهم تلقی می‌شود (ر. ک. گینزبرگ و تراسبی، ۱۳۹۲: ۵۳۴-۵۵۴). برای اینکه شهر بتواند به‌درستی از هر یک از ویژگی‌های فرهنگ استفاده کند و تصمیم‌های درستی بگیرد، به برنامه‌ریزی دقیق شهری نیاز دارد تا از توسعه فرهنگی به توسعه شهری دست یابد.

ارتباط برنامه‌ریزی شهری با برنامه‌ریزی فرهنگی

«برنامه‌ریزی یک فرایند تصمیم‌گیری آگاهانه و ارادی و یا یک تلاش نظام‌یافته برای رسیدن به هدف یا اهداف خاصی است» (روزبهان، ۱۳۹۴: ۲۲۲). برنامه‌ریزی مستلزم مراحل تهیه، اجرا و ارزیابی است و برای اینکه برنامه‌ریزی انجام‌شده در جهت توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی موفقیت‌آمیز عمل کند، باید مشارکت سیاست‌گذاران، شهروندان، دولت و ... را به‌همراه داشته باشد (عاقلی کهنه‌شهری، ۱۳۸۱: ۱۰).

طی دو دهه گذشته در اروپا، ایالات متحده و استرالیا روند

کرد؛ اما معیارهای بسیاری برای کمک به دولت در رسیدن به درکی درست از نقش فرهنگ وجود دارد و یکی از جامع‌ترین آنها شاخص زیست‌پذیری فرهنگی است که جزء جدایی‌ناپذیر جامعه‌ای سالم و پایدار در نتیجه عدالت اجتماعی، مسئولیت‌پذیری محیطی و زیست‌پذیری اقتصادی است. طبق تعریف «پروژه شاخص‌های فرهنگ و هنر» (ACIP¹)، زیست‌پذیری فرهنگی بیانگر ایجاد، انتشار، تأیید و حمایت از هنر و فرهنگ به‌منزله بعدی از زندگی روزمره در جوامع است و با استفاده از سه شاخص وجود فرصت‌های مشارکت فرهنگی، مشارکت فرهنگی و حمایت از فرهنگ سنجیده می‌شود (Jackson et al., 2006: 13). زیست‌پذیری فرهنگی قلب تپنده توسعه جوامع است (Hawkes, 2001: 31) و دامنه وسیع ذینفعان هنری از هنرمندان گرفته تا کارشناسان و سرمایه‌گذاران هنری و ... را شامل و سبب ایجاد منابع هنری جدید در حوزه‌های آموزش، توسعه اجتماعی و ... و کاهش آسیب‌پذیری سیاسی می‌شود و راه را برای ترویج موضوع‌های جدید هموار می‌کند (Jackson et al., 2006: 14).

فرصت مشارکت فرهنگی

منظور از زیرشاخص فرصت‌های مشارکت فرهنگی، مجموعه‌ای از سازمان‌ها و نهادهای عمومی، غیرانتفاعی، تجاری و غیررسمی همچون موزه‌ها، سالن‌های تئاتر و کنسرت، پارک‌ها، کتابخانه‌ها، رویدادها و بازارهای هنری است که سبب خلق فرصت تعاملات فرهنگی برای ایجاد زنجیره مشارکت فعال در زمینه مصرف و فعالیت هنری مبتدی و حرفه‌ای می‌شوند. این شاخص، زیرشاخص‌هایی اعم از تعداد سازمان‌های غیرانتفاعی، عمومی و تجاری هنر، خرده‌فروشی‌ها، مراکز غیرهنری با برنامه‌ریزی فرهنگی - هنری، جشنواره‌ها و نمایشگاه‌ها، هنرستان‌ها و رسانه‌های هنری دارد (Jackson et al., 2006: 14-15).

ارزیابی محیط فرهنگی یک شهر هدف ضمنی و آشکار بسیاری از برنامه‌های فرهنگی است؛ از این‌رو، این معیار انتخابی منطقی برای ارزیابی تجربی میزان موفقیت برنامه فرهنگی محسوب می‌شود (Smith, 2010: 8).

زیست‌پذیری فرهنگی به‌منزله معیاری برای ارزیابی برنامه‌ریزی فرهنگی

در مارس ۱۹۹۸ کمپین ملی هنر و بنیاد توسعه جوامع در لندن، کنفرانسی با عنوان «جوامع خلاق» برگزار کرد که به دنبال بررسی و بیان اهمیت هنر در توسعه جوامع بود. برگزاری این کنفرانس با رشد اهمیت این منطقه از منظر دولت مرکزی و دولت‌های محلی و بخش هنر همراه شد؛ در نهایت، گروهی متشکل از نهادهای مرکز جوامع خلاق، کمپین ملی هنر و شبکه‌های داوطلبانه هنر برای پیشبرد این موضوع تشکیل شد. در طی کنفرانس به این نتیجه رسیدند که هیچ معیار مناسبی برای خدمات فرهنگی وجود ندارد و این مسئله ضعفی اساسی است؛ در حالی که یک شاخص برای خدمات فرهنگی محلی قادر است به آگاهی مردم نسبت به سطح خدماتی که باید داشته باشند و دارند و مقایسه شهرشان با سایر شهرها و مناطق کمک کند (Mataraso, 1999: 4). ماتاراسو (1999) اولین فردی بود که بعد از این کنفرانس در مقاله «به‌سوی شاخص فرهنگ محلی، ارزیابی زیست‌پذیری فرهنگی جوامع» این موضوع را بررسی کرد و این مطالعه اولین تلاش در جهت طراحی و توسعه شاخص فرهنگ محلی بود.

تعریف زیست‌پذیری فرهنگی

دولت‌ها در روش‌های حکومت‌داری خود به درک درستی از نقش فرهنگ در جامعه نیاز دارند که اگر بخواهند به این درک برسند، به‌گونه‌ای مؤثر به شکوفایی بسیاری از توانایی‌ها اعم از خلاقیت، استقلال، مشارکت و ... در جوامع کمک خواهند

¹ Arts and Culture Indicators Project

مشارکت فرهنگی

هر نوع فعالیت در زمینه فرهنگ و هنر اعم از نام‌نویسی در هنرستان‌ها و دانشگاه‌های هنر، شرکت در کلاس‌های هنری، خرید و مشاهده محصولات هنری، جمع‌آوری مجموعه‌های هنری و گفتگو درباره فعالیت‌های فرهنگی و هنری در رسانه‌ها را مشارکت فرهنگی می‌نامند. این شاخص نیز شامل زیرشاخص‌های خلق هنر، جوامع و انجمن‌های خلق هنر، آموزش هنر، برنامه‌های پس از مدارس هنر، مشارکت مخاطبان، خرید کالاهای هنری و گفتمان درباره هنر و فرهنگ در رسانه‌هاست (Jackson et al., 2006: 17-18).

حمایت از فرهنگ

منظور از زیرشاخص حمایت از فرهنگ، مخارج عمومی و بشردوستانه در راستای حمایت از فرهنگ و هنر در بخش‌های تجاری و غیرانتفاعی، حمایت‌های غیرمستقیم^۱ و داوطلبانه از فرهنگ و هنر و استفاده از فرهنگ و هنر در بخش‌های سیاست‌گذاری مانند سیستم‌های سنجش کیفیت زندگی یا برنامه‌های عمومی شهری، مسکن و توسعه اقتصادی است. یکی دیگر از عوامل مهم و تأثیرگذار در بخش حمایت، قرارداد سیاست‌های عمومی درباره فرهنگ و هنر به منزله اولوی اجتماعی است؛ مانند تعلیم آموزش‌های هنری در مدارس دولتی، ایجاد مناطق هنری و ...

شاخص حمایت از فرهنگ، زیرشاخص‌های زیر را دارد: مخارج عمومی برای حمایت از هنر در همه بخش‌ها (غیرانتفاعی، عمومی و تجاری)، مخارج بنیادی در حمایت از هنر (غیرانتفاعی، عمومی و تجاری)، کمک‌های داوطلبانه و کمک‌های بخش خصوصی به هنر، حضور هنرمندان و به‌کارگیری فرهنگ و هنر در سایر بخش‌های سیاسی (Jackson

^۱ منظور از حمایت‌های غیرمستقیم در هنر، حمایت در بخش‌هایی مانند آموزش و پرورش، کسب‌وکارهای محرک توسعه اقتصادی، پارک‌ها و اماکن تفریحی است (Jackson et al., 2006: 20).

(et al., 2006: 18-19).

پیشینه پژوهش

اولین بار ماتاراسو^۲ (1999) در مطالعه «به‌سوی شاخص فرهنگ محلی: اندازه‌گیری زیست‌پذیری فرهنگی جوامع»، موضوع زیست‌پذیری فرهنگی را مطرح کرد. او زیست‌پذیری فرهنگی را به سه شاخص عمده نهادی، تولیدی و پیامدی تقسیم کرد که هر کدام زیرشاخص‌هایی داشتند. در این مطالعه ماتاراسو از مؤسسات، زیرساخت‌ها، سرمایه‌گذاری، دسترسی و توزیع برای تخمین شاخص نهادی و از فعالیت و مشارکت، آموزش و تحصیلات و فعالیت‌های خلاق تبلیغاتی برای تعیین شاخص تولیدی و درنهایت، از توسعه فردی و توسعه جامعه برای تعیین شاخص پیامدی استفاده کرد.

بعد از این مطالعه جکسون و همکاران^۳ (2006) در گزارش «زیست‌پذیری فرهنگی جوامع» شاخص‌های فرصت مشارکت فرهنگی، مشارکت فرهنگی و حمایت از فرهنگ را سه شاخص عمده زیست‌پذیری فرهنگی معرفی کردند. شاخص فرصت مشارکت فرهنگی زیرشاخص‌های زیر را در بر می‌گیرد: (۱) سازمان‌های غیرانتفاعی، عمومی و تجاری مرتبط با هنر (۲) مراکز خرده‌فروشی هنر (۳) سالن‌های غیرهنری با برنامه‌ریزی فرهنگی و هنری (۴) جشنواره‌ها و نمایشگاه‌ها (۵) خروجی رسانه‌های متمرکز بر هنر (۶) مدارس هنر. شاخص مشارکت فرهنگی شامل زیرشاخص‌های زیر است: (۱) هنرمندان (۲) انجمن‌های هنری (۳) تحصیلات هنری (۴) برنامه‌های هنری بعد از مدارس (۵) مشارکت مخاطبان (۶) خرید کالاهای هنری یا مواد اولیه برای ساخت کالاهای هنری (۷) گفتمان درباره فرهنگ و هنر در رسانه؛ درنهایت، حمایت از فرهنگ به زیرشاخص‌های زیر تقسیم شد: (۱) هزینه‌های عمومی برای حمایت از هنر در همه بخش‌ها (غیرانتفاعی، عمومی و تجاری) (۲) هزینه‌های بنیادی برای حمایت از هنر

^۲ Mataraso

^۳ Jackson et al.

با توجه به اینکه این مطالعه به دنبال شناخت و توصیف وضعیت موجود زیست‌پذیری فرهنگی در کلان‌شهرهای ذکر شده است، از جمله پژوهش‌های توصیفی محسوب می‌شود. مناطق آماری پژوهش، سه کلان‌شهر تهران، اصفهان و مشهد را در طول سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۹۲ در بر می‌گیرد. پژوهش حاضر نمونه‌گیری نداشت و سه کلان‌شهر مدنظر به‌منزله مورد مطالعه انتخاب شدند؛ در عین حال، برای فراهم شدن امکان بررسی زیست‌پذیری فرهنگی و روند تحولات آن در طول زمان، به بررسی بازه زمانی بیش از یک سال نیاز وجود داشت؛ اما مشکل وجودداشتن اطلاعات موردنیاز درباره شاخص‌های بررسی شده، سبب شد قلمرو زمانی ۱۳۹۵-۱۳۹۲ برای پژوهش انتخاب شود؛ زیرا سالنامه‌های سال ۱۳۹۶ به بعد منتشر نشده‌اند و داده‌های سال ۱۳۹۲ به قبل نیز ناقص‌اند.

داده‌های موردنیاز این پژوهش با مراجعه به اسناد و مدارک موجود و آمار رسمی منتشرشده کشور به‌وسیله سازمان‌های مرتبط نظیر سالنامه‌های آماری شهرداری مرکزی کلان‌شهرهای مطالعه‌شده، سالنامه‌های آماری فرهنگ و هنر وزارت فرهنگ و ارشاد کشور، سالنامه آمار استانی هر یک از استان‌های درگیر پژوهش و سالنامه آماری کل کشور تهیه شده‌اند. داده‌هایی که در سالنامه‌ها وجود نداشتند، با مراجعه حضوری به شهرداری‌ها، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی کل استان، حوزه هنری هر استان و اتحادیه کتابفروشی‌ها و تعاونی‌های صنایع دستی هر کلان‌شهر تهیه شده‌اند و با توجه به وجود محدودیت‌های آماری در به دست آوردن داده در سازمان‌ها، تلاش شده است آمار و اطلاعات لازم برای هر زیرشاخص در جهت رسیدن به معیار زیست‌پذیری فرهنگی و ارزیابی آن در هر کلان‌شهر فراهم شود.

زیرشاخص‌ها و متغیرهای معیار زیست‌پذیری فرهنگی براساس تعریف این مفاهیم و بر مبنای مطالعات پیشین به‌ویژه گزارش «زیست‌پذیری فرهنگی جوامع ۲۰۰۶» تعریف و

(غیرانتفاعی، عمومی و تجاری) (۳) داوطلب‌شدن و واگذاری هنر به بخش خصوصی (۴) حضور هنرمندان (۵) ادغام فرهنگ و هنر با سایر بخش‌های سیاست‌گذاری و تخصیص بهینه منابع فرهنگی.

پس از آن اسمیت^۱ (۲۰۱۰) و لی^۲ (۲۰۱۴) از شاخص‌های جکسون و همکارانش برای انجام مطالعات خود استفاده کردند؛ درنهایت، ویسو و دراگومیر^۳ (۲۰۱۶) در گزارش «زیست‌پذیری فرهنگی شهرهای رومانی»، شاخص‌های جدیدی از معیار زیست‌پذیری فرهنگی مطرح کردند. آنها پنج شاخص زیرساخت‌های فرهنگی، مشارکت فرهنگی، بودجه تخصیص‌یافته به بخش فرهنگ، منابع انسانی متخصص و صنایع خلاق را شاخص‌های اصلی در نظر گرفتند و برای هر یک نیز زیرشاخص ارائه دادند؛ البته شاخص‌های ارائه‌شده در این مطالعه به‌لحاظ دسته‌بندی با شاخص‌های مطالعات پیشین تفاوت دارند.

با توجه به اینکه زیست‌پذیری فرهنگی مقوله جدیدی است که از عمر آن نزدیک به بیست سال می‌گذرد، مطالعات زیادی در این زمینه انجام نشده و تاکنون در داخل کشور نیز مطالعه‌ای درباره زیست‌پذیری فرهنگی - آنگونه که مدنظر پژوهشگران این مقاله است - انجام نشده است. تنها در مقاله ایزدی و محمدی (۱۳۹۴) با عنوان «شناسایی و ارزیابی شاخص‌های کیفیت فضای فرهنگی - اجتماعی؛ مطالعه موردی: کلان‌شهر اصفهان»، این موضوع بررسی شده است که فضاهای فرهنگی - اجتماعی در تعاملات اجتماعی و ارتقای فرهنگ شهروندی نقش مؤثری داشته‌اند و توجه به کیفیت فضاهای فرهنگی - اجتماعی از جمله راهکارهای دست‌یابی به توسعه فرهنگی است.

روش پژوهش

¹ Smith

² Lee

³ Voicu & Dragomir

مرحله چهارم: محاسبه میانگین ساده زیرشاخص‌ها برای محاسبه معیار اصلی (Voicu & Dragomir, 2016: 90-91). در پژوهش حاضر نیز از داده‌ها با واحدهای متفاوتی از جمله تعداد، مساحت، ساعت و ... استفاده شده است. برای جلوگیری از تورش و محاسبه دقیق شاخص‌ها از استانداردهای استفاده و جمعیت نیز در محاسبه دخالت داده شد؛ در نهایت، با میانگین مقادیر سرانه استاندارد، هر یک از شاخص‌ها و شاخص کل به دست می‌آیند.

در این مطالعه مقدار زیست‌پذیری فرهنگی برای سه کلان‌شهر مطالعه شده محاسبه و با یکدیگر مقایسه می‌شود؛ بنابراین، هنگام محاسبه میانگین و انحراف معیار متغیرها برای استانداردهای داده‌ها، علاوه بر داده‌های مربوط به هر متغیر در کلان‌شهر مدنظر، همه مقادیر تحقق‌یافته آن متغیر در طی دوره مطالعه شده در هر سه کلان‌شهر در محاسبات در نظر گرفته می‌شوند.

معرفی متغیرها و شاخص‌های زیست‌پذیری فرهنگی

برای معرفی معیار زیست‌پذیری فرهنگی، زیرشاخص‌ها و متغیرهای استفاده‌شده برای ارزیابی آن، همه ۵۴ متغیر استفاده‌شده در جدول ۱ معرفی شده‌اند. این شاخص‌ها، زیرشاخص‌ها و در نهایت، متغیرها از گزارش «زیست‌پذیری فرهنگی جوامع» (Jackson et al., 2006) برگرفته شده‌اند؛ البته باید به این موضوع اشاره کرد که این گزارش متغیرهای بیشتری داشت که در این مطالعه به دلیل وجودنداشتن آمار مربوطه و حتی وجودنداشتن آن فعالیت در کشور، به‌ناچار حذف شده‌اند.

استخراج و در جدول ۱ معرفی شده‌اند. معیار زیست‌پذیری فرهنگی معیاری ترکیبی است که از سه زیرشاخص اصلی فرصت مشارکت فرهنگی، مشارکت فرهنگی و حمایت از فرهنگ تشکیل شده است و مقدار آن براساس مقادیر استخراج شده برای این سه زیرشاخص که با استفاده از متغیرها و تک‌تک زیرشاخص‌های تشکیل‌دهنده آنها به دست آمده‌اند، محاسبه می‌شود (Jackson et al., 2006: 9).

روش محاسبه معیار زیست‌پذیری فرهنگی براساس گزارش «زیست‌پذیری فرهنگی شهرهای رومانی» (Voicu & Dragomir, 2016)، میانگین مقادیر سرانه استاندارد (نرمالایز شده) و شامل مراحل زیر است:

مرحله اول: محاسبه مقادیر سرانه متغیرها به ازای مقدار مشخصی از جمعیت مناطق مطالعه‌شده (هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت).

$$X = \frac{\text{مقدار متغیر مد نظر}}{\text{جمعیت منطقه}} \quad (1) \quad \text{برآورد مقدار سرانه متغیر } X$$

مرحله دوم: استانداردسازی مقادیر سرانه.

برای اینکه بتوان از متغیرها و داده‌های متفاوت، شاخص واحدی به دست آورد - به‌طوری که این شاخص ترکیبی قابلیت رتبه‌بندی مناطق را داشته باشد - از نرمال‌کردن داده بهره گرفته می‌شود. روش‌های متفاوتی برای نرمال‌کردن داده‌ها وجود دارد که در این پژوهش از روش استانداردسازی طبق فرمول (۲) استفاده شده است:

$$\alpha = \frac{x_i - \bar{x}}{\sigma} \quad (2)$$

در این رابطه، α مقدار استاندارد X ، x_i مقدار واقعی متغیر i ام، $\bar{x}$ میانگین و σ انحراف معیار متغیرهای ورودی است.

مرحله سوم: محاسبه میانگین ساده متغیرها برای محاسبه زیرشاخص‌ها.

جدول ۱- معرفی متغیرها و شاخص‌های زیست‌پذیری فرهنگی^۱ (in: Jackson et al., 2006: 9)

متغیرها	زیرشاخص	تعریف شاخص	شاخص	معیار
<ul style="list-style-type: none"> فرهنگ‌سراها مؤسسات فرهنگی مجتمع‌های فرهنگی تعداد کلاس‌های آموزشی برگزار شده در حوزه فرهنگی شهرداری گالری‌ها و نگارخانه‌ها دوره‌های آموزشی برگزار شده مرتبط با صنایع دستی و میراث فرهنگی موزه‌ها گنجایش سالن‌های نمایش آموزشگاه‌های آزاد فرهنگی و هنری گنجایش سینما کتاب‌فروشی‌های فعال فروشگاه‌های عرضه فیلم و آلبوم‌های موسیقی (ویدیوکلپ‌ها) فروشگاه‌های صنایع دستی 	<p>سازمان‌های غیرانتفاعی، عمومی و تجاری مرتبط با هنر</p> <p>مراکز خرده‌فروشی هنر</p>	وجود بستری و زیرساخت‌های مناسب برای خلق تعاملات فرهنگی در جهت ایجاد مشارکت فعال در زمینه‌های فرهنگی و هنری	فرصت مشارکت فرهنگی	زیست‌پذیری فرهنگی
<ul style="list-style-type: none"> مساحت پارک‌ها* کانون‌های پرورش فکری کودکان و نوجوانان کتابخانه‌ها** بناهای تاریخی براساس آمار موجود در سالنامه‌های آماری مساجد فعال نمایشگاه کتاب*** سایر نمایشگاه‌ها تعداد مراسم‌های برگزار شده در حوزه فرهنگی برنامه‌های حوزه هنری تعداد جشنواره‌های فرهنگی و هنری تعداد اجرای موسیقی تعداد اجرای تئاتر روزنامه محلی مطبوعات محلی تعداد عنوان کتاب‌های منتشر شده 	<p>سالن‌های غیرهنری با برنامه‌ریزی فرهنگی و هنری</p> <p>جشنواره‌ها و نمایشگاه‌ها</p> <p>خروجی رسانه‌های متمرکز بر هنر</p>			
<ul style="list-style-type: none"> هنرستان هنرهای زیبا کل هنرمندان میراث تعداد ناشران طراحان کتاب 	<p>هنرمندان و فعالان این حوزه</p>	<p>هر نوع فعالیت در زمینه فرهنگ و هنر</p>	مشارکت فرهنگی	زیست‌پذیری فرهنگی

^۱ ذکر این نکته ضروری است که آمار ذکر شده در جدول‌های این مقاله، نتایج محاسبات انجام شده روی داده‌های مندرج در سالنامه‌های آماری استان اصفهان (۱۳۹۲؛ ۱۳۹۳؛ ۱۳۹۴) است. همچنین از منابع زیر استفاده شده است: ر. ک. ارشدی‌پور و همکاران، ۱۳۹۵ الف؛ ۱۳۹۵ ب؛ خوندابی و شریفیان، ۱۳۹۳؛ قرشی‌نوش‌آبادی و شریفیان، ۱۳۹۶؛ جوادی و همکاران، ۱۳۹۳؛ ۱۳۹۴؛ عبدالله‌زاد و همکاران، ۱۳۹۵؛ ۱۳۹۶؛ سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران، ۱۳۹۲؛ ۱۳۹۳؛ ۱۳۹۴؛ ۱۳۹۵.

معیار	شاخص	تعریف شاخص	زیرشاخص	متغیرها
				<ul style="list-style-type: none"> تماشاگران سینما تماشاگران تئاتر تماشاگران موسیقی بازدیدکنندگان نمایشگاه کتاب بازدیدکنندگان سایر نمایشگاه‌ها استفاده‌کنندگان از کلاس‌های آموزشی شهرداری در حوزه فرهنگی (نفر ساعت) مخاطبان مراسم برگزارشده در حوزه فرهنگی مخاطبان جشنواره‌ها مخاطبان برنامه‌ها و فعالیت‌های حوزه هنری بازدیدکنندگان موزه‌های ذکرشده در آمارنامه‌ها بازدیدکنندگان بناهای تاریخی پربازدید و ذکرشده در آمارنامه‌ها شرکت‌کنندگان کلاس‌های آموزشی میراث فرهنگ آموزش‌دیدگان فنی و حرفه‌ای در بخش فرهنگ و هنر تعداد اعضای کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان متوسط هزینه خالص سالانه یک خانوار شهری در بخش تفریحات، سرگرمی و خدمات فرهنگ (هزار ریال) تعداد اعضای کتابخانه‌ها
			مشارکت افراد	
				<ul style="list-style-type: none"> گفتمان در رسانه رادیو و تلویزیون درباره فرهنگ و هنر
			بودجه دولتی و	
			کمک‌های بخش خصوصی و هر نوع استفاده از فرهنگ و هنر در بخش‌های دولتی***	<ul style="list-style-type: none"> اعتبارات هزینه‌ای اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری (میلیون ریال) اعتبارات هزینه‌ای اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی (میلیون ریال) اعتبارات هزینه‌ای اداره کل تبلیغات اسلامی (میلیون ریال) اعتبارات هزینه‌ای حوزه هنری اداره تبلیغات اسلامی (میلیون ریال)

* مساحت پارک‌ها، مجموع پارک‌های شهری، محلی، همسایگی و جنگلی است.

** کتابخانه‌ها مجموع کتابخانه‌های عمومی و دانشگاهی است؛ اما درباره شهر مشهد کتابخانه‌های آستان قدس را نیز در بر می‌گیرد.

*** نمایشگاه کتاب بین‌المللی تهران در متغیر نمایشگاه کتاب آورده نشده است تا مقایسه انجام شده مطلوب واقع شود. بازدیدکنندگان نمایشگاه کتاب بین‌المللی تهران نیز در متغیر بازدیدکنندگان نمایشگاه کتاب در نظر گرفته نشده است.

**** به دلیل وجود داشتن آمار مناسب در بخش بودجه در هر کلان‌شهر، از آمار سالنامه‌های استانی سازمان برنامه و بودجه (۱۳۹۴؛ ۱۳۹۵) استفاده شده و به دلیل اینکه اداره کل هر سازمان در سه کلان‌شهر مطالعه شده واقع شده‌اند، اعتبارات اداره کل هر سازمان در نظر گرفته شده است.

یافته‌های پژوهش

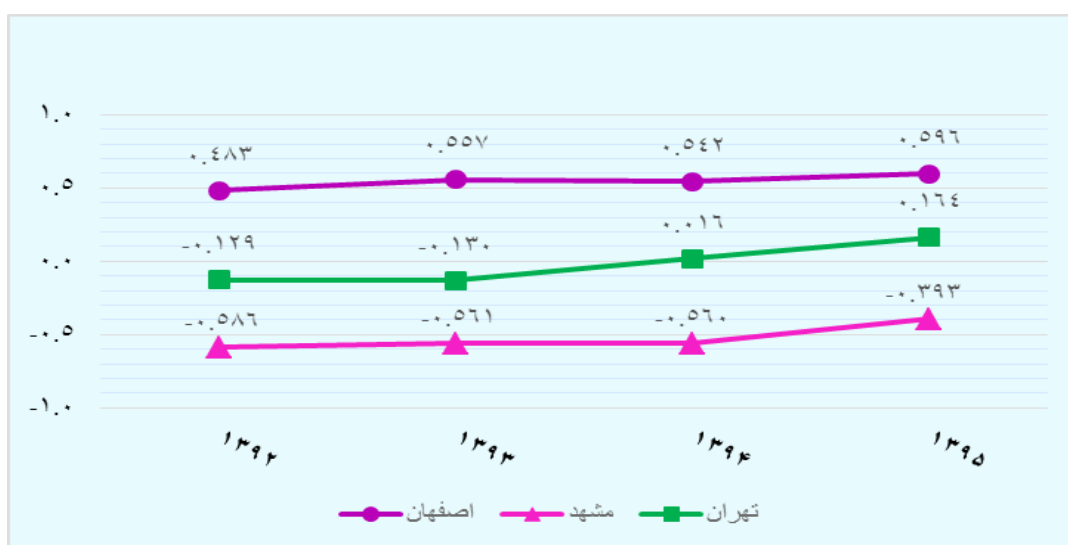
برای تحلیل نتایج حاصل از مقادیر محاسبه شده برای شاخص زیست‌پذیری فرهنگی و زیرشاخص‌های آن، مقادیر به دست آمده برای هر یک از زیرشاخص‌ها و معیار اصلی زیست‌پذیری فرهنگی، شامل مقادیر مثبت یا منفی‌اند. مقادیر

منفی بیان‌کننده وضعیت نامطلوب متغیر، زیرشاخص یا شاخص اصلی مدنظر و مقادیر مثبت بیان‌کننده وضعیت مناسب و مطلوب‌اند. بزرگی عدد به دست آمده نیز شدت مطلوب یا نامطلوب وضعیت شاخص بررسی شده را بیان می‌کند.

عین حال روند صعودی کندی داشته است. بعد از اصفهان، تهران رتبه دوم را داشته است که از مقدار ۰/۱۲۹- به ۰/۱۶۴ در انتهای دوره دست یافته است. تهران با وجود اینکه با رشد فرصت مشارکت فرهنگی همراه بوده و به مقادیر مثبت دست یافته است، همچنان از نظر مقدار عددی این زیرشاخص در وضعیت مناسبی قرار ندارد؛ زیرا به صفر نزدیک‌تر است و باید به سمت یک و اعداد بزرگ‌تر از آن رشد پیدا کند تا در جایگاه خوبی قرار گیرد.

مقایسه شاخص فرصت مشارکت فرهنگی در کلان‌شهرهای اصفهان، مشهد و تهران

در مقایسه زیرشاخص فرصت مشارکت فرهنگی با استفاده از مقادیر سرانه استاندارد به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت در کلان‌شهرهای مطالعه‌شده با یکدیگر، اصفهان در مقایسه با دو کلان‌شهر دیگر از نظر زیرشاخص فرصت مشارکت فرهنگی در وضعیت مناسب‌تری قرار دارد و از مقدار ۰/۴۸۳ در ابتدای دوره به ۰/۵۹۶ در انتهای دوره رسیده و مقادیر مثبت و در

نمودار ۱- روند شاخص فرصت مشارکت فرهنگی در سه کلان‌شهر مطالعه‌شده

رتبه‌بندی کلان‌شهرها براساس زیرشاخص‌های شاخص فرصت مشارکت فرهنگی در سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۹۵ در این قسمت هر یک از زیرشاخص‌های شاخص فرصت مشارکت فرهنگی در سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۹۵ با توجه به مقایسه به دست‌آمده برای شاخص‌ها، رتبه‌بندی و مقدار هر یک در زیر رتبه آن درج شده است.

درنهایت، مشهد از ۰/۵۸۶- به ۰/۳۹۳- رسیده است و همچنان در مقدار منفی و در وضعیت نامناسبی از زیرشاخص فرصت مشارکت فرهنگی در مقایسه با دو کلان‌شهر دیگر قرار گرفته است. نکته آخر درباره این زیرشاخص اینکه هر سه کلان‌شهر روند صعودی کندی داشته‌اند؛ بنابراین، به‌طور خلاصه درباره زیرشاخص فرصت مشارکت فرهنگی در طول دوره پژوهش و بین سه کلان‌شهر مطالعه‌شده به ترتیب اصفهان، تهران و مشهد رتبه‌های اول تا سوم را داشته‌اند.

جدول ۲- رتبه‌بندی زیرشاخص‌های شاخص فرصت مشارکت فرهنگی در سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۹۵

سال	۱۳۹۲			۱۳۹۳			۱۳۹۴			۱۳۹۵		
	اصفهان	مشهد	تهران	اصفهان	مشهد	تهران	اصفهان	مشهد	تهران	اصفهان	مشهد	تهران
شهر زیرشاخص												
سازمان‌های غیرانتفاعی، عمومی و تجاری	۹۱ (۰/۳۵۴)	۹۳ (-۰/۴۱۱)	۹۲ (-۰/۴۰۸)	۱ (۰/۵۹۰)	۳ (-۰/۵۸۱)	۲ (-۰/۱۰)	۱ (۰/۴۵۸)	۳ (-۰/۶۴۵)	۲ (۰/۰۸۶)	۱ (۰/۴۳۴)	۳ (-۰/۴۱۲)	۲ (۰/۱۸۴)
مرتبط با هنر مراکز	۱ (۰/۳۳۲)	۳ (-۰/۵۴۹)	۲ (-۰/۵۲۷)	۱ (۰/۷۳۰)	۲ (-۰/۴۸۵)	۳ (-۰/۴۸۸)	۱ (۰/۰۸۴)	۲ (-۰/۳۶۶)	۳ (-۰/۴۰۵)	۱ (۱/۱۲۴)	۲ (-۰/۱۵۵)	۳ (-۰/۲۹۴)
خرده‌فروشی هنر سالن‌های غیرهنری با برنامه‌ریزی فرهنگی و هنری	۱ (۱/۱۱۲)	۳ (-۰/۶۴۷)	۲ (-۰/۳۷۹)	۱ (۱/۰۸۰)	۲ (-۰/۵۱۶)	۳ (-۰/۶۱۶)	۱ (۰/۸۸۶)	۳ (-۰/۵۸۰)	۲ (-۰/۳۹۰)	۱ (۰/۷۴۵)	۳ (-۰/۴۸۱)	۲ (-۰/۲۱۲)
جشنواره‌ها و نمایشگاه‌ها	۱ (۰/۲۳۸)	۲ (-۰/۲۳۲)	۳ (-۰/۵۴۰)	۱ (۰/۲۰۴)	۲ (۰/۰۴۱۹)	۳ (-۰/۴۵۷)	۱ (۰/۰۶۴۹)	۲ (-۰/۰۳۸)	۳ (-۰/۰۰۶)	۱ (۰/۷۹۳)	۲ (۰/۳۷۴)	۳ (-۰/۱۴۲)
خروجی رسانه‌های چاپ و نشر متمرکز بر هنر	۲ (-۰/۵۶۹)	۳ (-۰/۶۳۸)	۱ (۱/۰۷۸۷)	۲ (-۰/۶۷۹)	۳ (-۰/۷۶۵)	۱ (۱/۱۶۹)	۲ (-۰/۶۶۵)	۳ (-۰/۷۷۱)	۱ (۱/۴۷۳)	۳ (-۰/۷۲۱)	۲ (-۰/۷۰۹)	۱ (۱/۸۰۰)
هنرستان هنرهای زیبا	۱ (۱/۴۵۸)	۳ (-۱/۰۹۱)	۲ (-۰/۰۶۷)	۱ (۱/۳۸۶)	۳ (-۱/۱۱۴)	۲ (-۰/۱۷۳)	۱ (۱/۳۱۶)	۳ (-۱/۱۴۴)	۲ (-۰/۲۰۰)	۱ (۱/۰۰۵)	۳ (-۱/۱۵۶)	۲ (-۰/۲۱۷)

منبع: یافته‌های پژوهش

* این اعداد رتبه هر کلان‌شهر در سال مدنظر است و مقدار هر زیرشاخص در پایین این اعداد آورده شده است؛ برای مثال: در سال ۱۳۹۲ اصفهان، تهران و مشهد به ترتیب بیشترین مقدار در زیرشاخص سازمان‌های غیرانتفاعی، عمومی و تجاری مرتبط با هنر را داشتند.

است.

همین‌طور زیرشاخص «خروجی رسانه‌های چاپ و نشر متمرکز بر هنر» در طی دوره چهارساله بررسی شده همواره بیشترین مقدار را در شهر تهران داشته و از ۱/۰۷۸۷ در سال ۱۳۹۲ به میزان ۱/۸۰۰ در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است؛ این در حالی است که مقدار این شاخص طی دوره ذکرشده در دو کلان‌شهر دیگر با کاهش روبه‌رو بوده و در کلان‌شهر اصفهان

از بین زیرشاخص‌های فرصت مشارکت فرهنگی، کمترین میزان به «هنرستان هنرهای زیبا» در شهر مشهد متعلق بوده است (۱/۰۹۱-) که در طول دوره چهارساله بررسی شده همواره با کاهش روبه‌رو بوده و در نهایت، به میزان ۱/۱۵۶- در سال ۱۳۹۵ رسیده است و از بین متغیرهای استفاده‌شده برای محاسبه فرصت مشارکت فرهنگی، همواره پایین‌ترین میزان را بین سایر شاخص‌ها و شهرهای مطالعه‌شده داشته

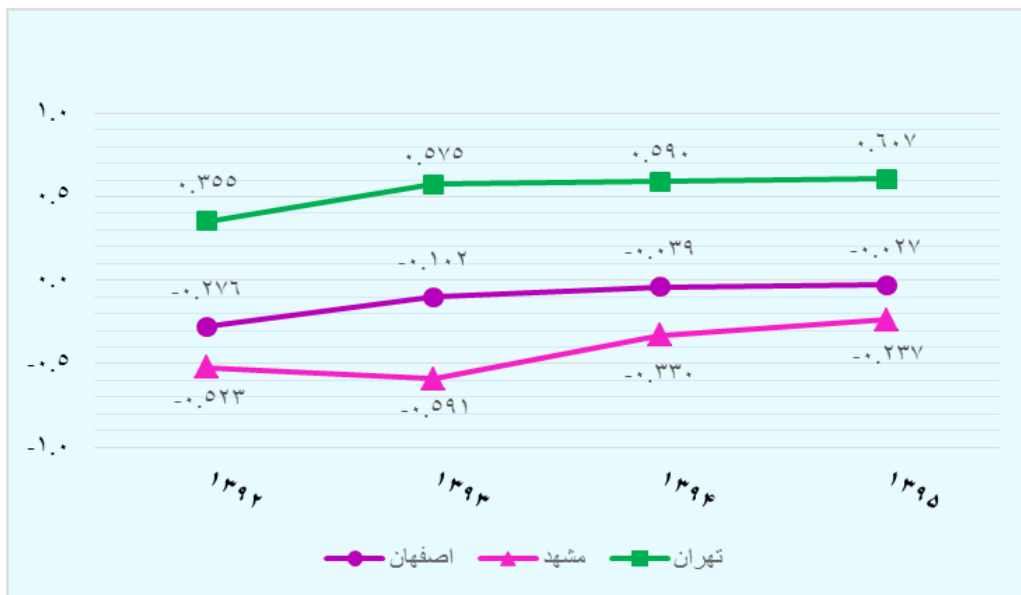
سرنانه استاندارد به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت در کلان‌شهرهای مطالعه‌شده، تهران بیشترین مقدار با اعداد مثبت در تمام سال‌ها را داشته است؛ به طوری که مقدار این شاخص پس از یک جهش در سال ۱۳۹۳ رشد نسبتاً کندی داشته و در طی دوره مطالعه‌شده تقریباً دو برابر شده است.

همواره کمترین میزان را بین زیرشاخص‌های فرصت مشارکت فرهنگی به خود اختصاص داده است.

مقایسه شاخص مشارکت فرهنگی در کلان‌شهرهای

اصفهان، مشهد و تهران

در مقایسه زیرشاخص مشارکت فرهنگی با استفاده از مقادیر

نمودار ۲- روند شاخص مشارکت فرهنگی در سه کلان‌شهر مطالعه‌شده

بیشترین تا کمترین مقدار در تمام سال‌ها را داشته‌اند.

رتبه‌بندی کلان‌شهرها براساس زیرشاخص‌های مشارکت

فرهنگی در سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۹۵

در این قسمت هر یک از زیرشاخص‌های جزئی زیرشاخص اصلی مشارکت فرهنگی در سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۹۵ رتبه‌بندی شده و مقدار هر یک نیز در زیر رتبه مربوطه، درج شده است. همان‌طور که در جدول ۳ نیز ملاحظه می‌شود، در طی دوره مطالعه‌شده برای شهر مشهد متغیر «هنرمندان و فعالان این حوزه»، برای شهر اصفهان متغیر «گفتمان در رسانه‌های رادیو و تلویزیون درباره فرهنگ و هنر» و برای شهر تهران متغیر «مشارکت افراد»، مهم‌ترین ضعف این شهرها در شاخص

بعد از تهران، اصفهان و سپس مشهد قرار دارد و هر دوی آنها در مقادیر منفی قرار گرفته‌اند. اصفهان از مقدار $-0/276$ در ابتدا به $-0/027$ در انتهای دوره رسیده و توانسته است خود را به صفر نزدیک کند؛ اما همچنان در مقدار منفی واقع شده و روند رشد کندی داشته است.

مشهد در این زیرشاخص نیز در پایین‌ترین رتبه در تمام سال‌ها قرار دارد و از $-0/523$ در سال ۱۳۹۲ به $-0/237$ در سال ۱۳۹۵ دست یافته است؛ اما همچنان در مقادیر منفی باقی مانده است و این موضوع، وضعیت نامناسب مشهد در زیرشاخص مشارکت فرهنگی را نسبت به دیگر کلان‌شهرهای مطالعه نشان می‌دهد؛ بنابراین، در مقایسه زیرشاخص مشارکت فرهنگی در دوره چهارساله به ترتیب تهران، اصفهان و مشهد

مشارکت فرهنگی بوده است؛ البته هر سه کلان‌شهر روند رو به بهبودی را در حوزه شاخص‌های اشاره شده طی کرده‌اند.

جدول ۳- رتبه‌بندی زیرشاخص‌های مشارکت فرهنگی در سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۹۵

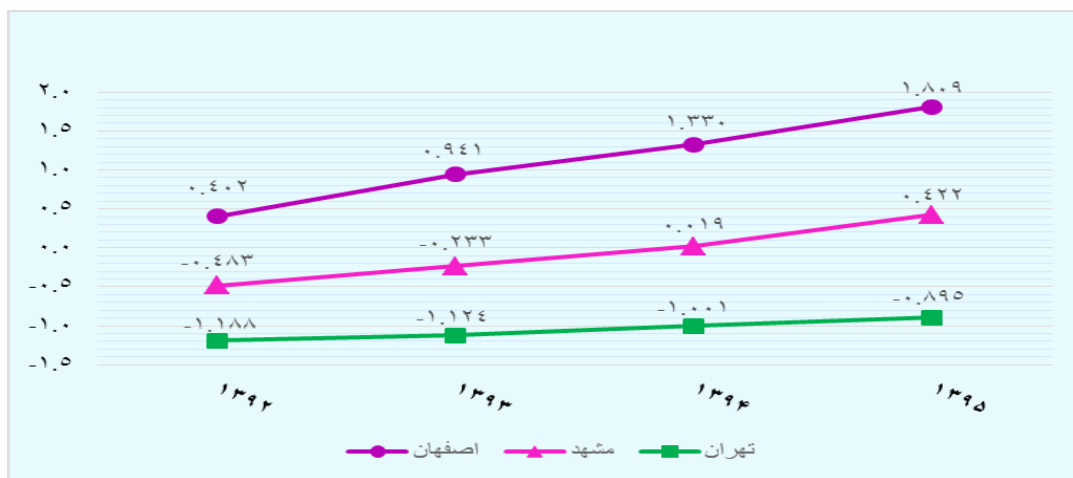
سال	۱۳۹۲			۱۳۹۳			۱۳۹۴			۱۳۹۵		
شهر	اصفهان	مشهد	تهران	اصفهان	مشهد	تهران	اصفهان	مشهد	تهران	اصفهان	مشهد	تهران
زیرشاخص هنرمندان و فعالان این حوزه	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۳	۲	۱
گفت‌وگو در رسانه	(-۰/۲۳۵)	(-۰/۸۰۸)	(۰/۵۷۰)	(-۰/۱۰۳۵)	(-۰/۷۴۸)	(۰/۶۹۱)	(-۰/۱۰۳۵)	(-۰/۷۴۸)	(۰/۶۹۱)	(-۰/۸۰۸)	(-۰/۶۸۲)	(۰/۸۷۴)
رادیو و تلویزیون	۳	۲	۱	۳	۲	۱	۳	۲	۱	۳	۲	۱
درباره فرهنگ و هنر	(-۰/۷۸۲)	(-۰/۵۷۰)	(۱/۰۳۶)	(-۰/۷۰۱)	(-۰/۶۰۰)	(۱/۵۱۴)	(-۰/۶۴۹۷)	(-۰/۶۴۹)	(۱/۳۰۵)	(-۰/۶۷۲)	(-۰/۵۱۰)	(۱/۲۷۹)
مشارکت افراد	۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳	۲	۱	۳
	(۰/۱۸۳)	(-۰/۱۹۴)	(-۰/۵۳۹)	(۰/۲۲۴)	(-۰/۴۲۸)	(-۰/۴۷۹)	(۰/۴۱۶)	(۰/۳۶۰)	(-۰/۳۳۹)	(۰/۴۵۱)	(۰/۲۷۶)	(-۰/۳۳۳)

مقایسه شاخص حمایت از فرهنگ در کلان‌شهرهای

اصفهان، مشهد و تهران

در مقایسه زیرشاخص حمایت از فرهنگ با استفاده از مقادیر سرانه استاندارد به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت در

کلان‌شهرهای بررسی شده، اصفهان در بهترین وضعیت قرار گرفته و سیر صعودی نسبتاً تندی داشته است؛ به طوری که از ۰/۴۰۲ در ابتدای دوره به مقدار ۱/۸۰۹ در انتهای دوره رسیده و از ابتدا مقادیر مثبت داشته است.

نمودار ۳- روند شاخص حمایت از فرهنگ در سه کلان‌شهر مطالعه‌شده

بعد از اصفهان، مشهد رتبه دوم را داشته و توانسته است خود را از مقدار ۰/۴۸۳ به ۰/۴۲۲ در انتهای دوره برساند؛ اما روند کندی داشته و در سال آخر توانسته است رشد نسبتاً خوبی داشته باشد.

کندی در حال افزایش است. از طرف دیگر، در تمام سال‌ها مقادیر منفی داشته و تنها توانسته است از ۱/۱۸۸- به ۰/۸۹۵- در انتهای دوره دست یابد.

تهران در مقایسه با دیگر کلان‌شهرهای مطالعه‌شده در پایین‌ترین مقدار در تمام سال‌ها قرار دارد و با شیب بسیار

به‌طور خلاصه در مقایسه زیرشاخص حمایت از فرهنگ بین کلان‌شهرها، اصفهان، مشهد و تهران به ترتیب رتبه‌های اول، دوم و سوم را کسب کرده‌اند.

مقایسه شاخص زیست‌پذیری فرهنگی در کلان‌شهرهای

اصفهان، مشهد و تهران

در این مرحله شاخص زیست‌پذیری فرهنگی براساس مقادیر محاسبه‌شده برای شاخص‌های فرصت مشارکت فرهنگی، مشارکت فرهنگی و حمایت از فرهنگ، محاسبه و برای کلان‌شهرهای مطالعه‌شده با یکدیگر مقایسه شده است. در مقایسه مقادیر سرانه استاندارد به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت در سه کلان‌شهر اصفهان، مشهد و تهران درباره شاخص کل زیست‌پذیری فرهنگی، اصفهان در مقایسه با دو کلان‌شهر دیگر بیشترین مقادیر در تمام سال‌های پژوهش و رتبه اول را داشته است. این شاخص در اصفهان از ۰/۲۰۳ به مقدار ۰/۷۹۲ در انتهای دوره دست یافته و روند صعودی نسبتاً

خوبی داشته است.

بعد از اصفهان، تهران رتبه دوم را داشته است؛ اما در تمام سال‌ها مقادیر منفی و روند افزایشی کندی داشته و تنها توانسته است از ۰/۳۲۱- در ابتدای دوره به ۰/۰۴۱- در انتهای دوره دست یابد.

مشهد آخرین کلان‌شهر از لحاظ بهره‌مندی شاخص زیست‌پذیری فرهنگی است و در طی دوره پژوهش مقادیر منفی داشته است. مشهد در این شاخص از ۰/۵۳۰- در ابتدای دوره به ۰/۰۶۹- در انتهای دوره رسیده است و با اینکه در مقایسه با تهران رتبه پایین‌تری دارد، رشد بهتری داشته و در انتهای دوره تقریباً دو کلان‌شهر مشهد و تهران، مقادیر نزدیک به هم و نزدیک به صفر داشته‌اند.

نمودار ۴- روند معیار زیست‌پذیری فرهنگی در سه کلان‌شهر مطالعه‌شده

در تمام سال‌های دوره پژوهش با استفاده از مقادیر سرانه استاندارد به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت، اصفهان از نظر برخورداری از شاخص فرصت مشارکت فرهنگی رتبه اول را داشته و در مقایسه همزمان کلان‌شهرها در دوره چهارساله از مقدار ۰/۴۸۳ به ۰/۵۹۶ رسیده است. تهران رتبه دوم را داشته و توانسته است از ۰/۱۲۹- به ۰/۱۶۴- دست یابد. مشهد در کمترین مقدار از این زیرشاخص قرار دارد و در مقایسه با دو

به‌طور خلاصه از بین سه کلان‌شهر مطالعه‌شده از لحاظ داشتن شاخص زیست‌پذیری فرهنگی، به ترتیب اصفهان، تهران و مشهد رتبه‌های اول تا سوم را داشته‌اند.

نتیجه

۱. درباره شاخص فرصت مشارکت فرهنگی:

- طبق یافته‌های پژوهش بین کلان‌شهرهای مطالعه‌شده

رسیده است؛ بنابراین، وضعیت شاخص مشارکت فرهنگی بین تمام شهرها به‌طور کلی نسبت به فرصت مشارکت فرهنگی نامطلوب‌تر است و حتی رشد کمتری نیز داشته است.

- از نظر زیرشاخص‌های مربوط به مشارکت فرهنگی، شهر تهران از نظر «تعداد هنرمندان و فعالان حوزه فرهنگ و هنر» و «گفتمان در رسانه رادیو و تلویزیون درباره فرهنگ و هنر»، در طی دوره زمانی بررسی شده در جایگاه اول قرار داشته است؛ اما از نظر شاخص مشارکت افراد در جایگاه سوم و پس از اصفهان و مشهد قرار گرفته است.

- با وجود اینکه شهر اصفهان از نظر شاخص فرصت مشارکت فرهنگی در رتبه بالاتری نسبت به شهر تهران واقع شده است، از نظر شاخص مشارکت فرهنگی در رتبه دوم و پس از تهران قرار گرفته است و مقدار شاخص در طی دوره با وجود رشد، همواره منفی بوده است. مهم‌ترین ضعف شهر اصفهان در این زمینه به شاخص «گفتمان در رسانه رادیو و تلویزیون درباره فرهنگ و هنر» مربوط بوده است که این شهر از نظر این شاخص طی دوره ذکر شده در جایگاه سوم و پس از تهران و مشهد قرار داشته است.

- شهر تهران با وجود کسب رتبه اول در شاخص مشارکت فرهنگی از بین سه کلان‌شهر بررسی شده، از نظر شاخص مشارکت در جایگاه سوم بعد از اصفهان و مشهد واقع شده و مقدار این شاخص در تمام طول دوره بررسی شده برای شهر تهران منفی است. این امر نشان می‌دهد اگرچه در شهر تهران مقدار مطلق مشارکت افراد در رویدادها و فعالیت‌های هنری بیشتر از سایر بوده است، سرانه مشارکت افراد نسبت به سایر شهرهای بررسی شده کمتر بوده است.

۳. درباره شاخص حمایت از فرهنگ:

- براساس مقادیر سرانه استاندارد به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت، اصفهان از نظر حمایت از فرهنگ بین کلان‌شهرهای مطالعه شده در طول دوره پژوهش مقام اول را داشته و از ۰/۴۰۲ در ابتدای دوره به ۱/۸۰۹ در انتهای دوره رسیده است.

کلان‌شهر دیگر همچنان در مقادیر منفی قرار دارد و تنها توانسته است از مقدار ۰/۵۸۶- به ۰/۳۹۳- در انتهای دوره دست یابد؛ بنابراین، شاخص فرصت مشارکت فرهنگی طی دوره زمانی مطالعه شده، در تمام شهرها رو به افزایش بوده است؛ اما در وضعیت مطلوبی واقع نشده است و باید در هر سه کلان‌شهر زیرساخت‌ها و امکانات فرهنگی را متناسب با افزایش جمعیت تقویت کرد.

- شهر اصفهان از بین متغیرهای تشکیل‌دهنده شاخص فرصت مشارکت فرهنگی از نظر همه شاخص‌ها به‌جز شاخص «خروجی رسانه‌های چاپ و نشر متمرکز بر هنر» در طی دوره زمانی بررسی شده همواره رتبه اول را داشته است؛ اما از نظر این شاخص در سال‌های ۱۳۹۲، ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ در رتبه دوم پس از تهران و در سال ۱۳۹۵ در رتبه سوم پس از تهران و مشهد قرار گرفته است. مقدار این شاخص در همه دوره زمانی بررسی شده برای شهرهای اصفهان و مشهد منفی بوده است که وضعیت نامطلوب آن را نشان می‌دهد.

- برای شهر مشهد مقادیر محاسبه شده برای همه متغیرهای تشکیل‌دهنده شاخص فرصت مشارکت فرهنگی به‌جز شاخص جشنواره‌ها و نمایشگاه‌ها در بعضی مقاطع، منفی بوده است که شکل‌نگرفتن فرصت‌های مشارکت فرهنگی مناسب در این شهر را نشان می‌دهد.

۲. درباره شاخص مشارکت فرهنگی

- براساس یافته‌های پژوهش، بین کلان‌شهرهای بررسی شده در سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۹۲ تهران در مقایسه با دو کلان‌شهر دیگر در بالاترین مقدار از شاخص مشارکت فرهنگی قرار داشته و از مقدار ۰/۳۵۵ به ۰/۶۰۷ در انتهای دوره دست یافته و تنها کلان‌شهری است که در مقادیر مثبت واقع شده است. بعد از تهران، اصفهان رتبه دوم را دارد؛ اما در تمام سال‌ها مقادیر منفی داشته و از ۰/۲۷۶- به ۰/۰۲۷- رسیده است؛ درنهایت، مشهد در پایین‌ترین مقدار از مشارکت فرهنگی قرار داشته و از ۰/۵۲۳- در ابتدای دوره به ۰/۲۳۷- در انتهای دوره

جایگاه اول، از نظر شاخص «فرصت مشارکت فرهنگی» در جایگاه دوم پس از اصفهان و از نظر شاخص «حمایت از فرهنگ و هنر» در جایگاه سوم پس از اصفهان و مشهد قرار گرفته است.

• شهر مشهد بین شاخص‌های تشکیل‌دهنده زیست‌پذیری فرهنگی از لحاظ «فرصت مشارکت فرهنگی» و «مشارکت افراد» در جایگاه سوم و تنها از نظر شاخص «حمایت از فرهنگ و هنر» در جایگاه دوم و در وضعیت بهتری نسبت به تهران واقع شده است.

منابع

ارشدی‌پور، الف؛ گلستان‌نژاد، الف؛ خلیلیان، م؛ نصری، الف. و موسوی، ر. (۱۳۹۵). *آمارنامه شهر اصفهان سال ۱۳۹۲*. اصفهان: سازمان رفاهی و تفریحی شهرداری اصفهان. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۷/۱۵، از <http://www.isfahan.ir/Index.aspx?lang=1&sub=36>

ارشدی‌پور، الف؛ گلستان‌نژاد، الف؛ خلیلیان، م؛ نصری، الف. و موسوی، ر. (۱۳۹۵). *آمارنامه شهر اصفهان سال ۱۳۹۳*. اصفهان: سازمان رفاهی و تفریحی شهرداری اصفهان. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۷/۱۵، از <http://www.isfahan.ir/Index.aspx?lang=1&sub=36>

ارشدی‌پور، الف؛ خلیلیان، م؛ نصری، الف؛ موسوی، ر. و فردانی، س. (۱۳۹۵). *آمارنامه شهر اصفهان سال ۱۳۹۴*. اصفهان: سازمان رفاهی و تفریحی شهرداری اصفهان. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۷/۱۵، از <http://www.isfahan.ir/Index.aspx?lang=1&sub=36>

ارشدی‌پور، الف؛ خلیلیان، م؛ نصری، الف؛ موسوی، ر. و فردانی، س. (۱۳۹۶). *آمارنامه شهر اصفهان سال ۱۳۹۵*. اصفهان: سازمان رفاهی و تفریحی شهرداری اصفهان. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱۰/۱۵، از <http://www.isfahan.ir/Index.aspx?lang=1&sub=36>

ایزدی، م. و محمدی، ج. (۱۳۹۴). «شناسایی و ارزیابی شاخص‌های کیفیت فضاهای فرهنگی - اجتماعی؛ مطالعه موردی: کلان‌شهر اصفهان»، *فصلنامه مطالعات*

مشهد بعد از اصفهان رتبه دوم را داشته و از ۰/۴۸۳- در ابتدا به ۰/۴۲۲ در انتهای دوره رسیده است. تهران از نظر حمایت از فرهنگ کمترین مقدار را داشته و در تمام سال‌ها در مقادیر منفی نسبت به دو کلان‌شهر دیگر قرار داشته و از ۱/۱۸۸- به ۰/۸۹۵- در انتهای دوره رسیده است. بر این اساس، شاخص حمایت از فرهنگ در مقایسه با دو شاخص دیگر در جایگاه مناسب‌تری واقع شده و رشد خوبی نیز داشته است.

۴. به‌طور کلی درباره شاخص زیست‌پذیری فرهنگی

• در بررسی معیار زیست‌پذیری فرهنگی به ازای مقادیر سرانه استاندارد در هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت در طول دوره پژوهش، اصفهان بین کلان‌شهرهای مطالعه‌شده رتبه اول را داشته و از ۰/۲۰۳ در ابتدای دوره به ۰/۷۹۲ در انتهای دوره دست یافته است. تهران در رتبه دوم از این شاخص قرار داشته است؛ اما در مقادیر منفی واقع شده و از ۰/۳۲۱- در ابتدا به ۰/۰۴۱- در انتهای دوره دست یافته است. آخرین رتبه از نظر زیست‌پذیری فرهنگی بین کلان‌شهرها را مشهد داشته است که آن هم در مقایسه با دو کلان‌شهر دیگر در مقادیر منفی قرار داشته و از مقدار ۰/۵۳۰- در ابتدا به ۰/۰۶۹- در انتهای دوره رسیده است. بر این اساس، وضعیت زیست‌پذیری فرهنگی در دو کلان‌شهر تهران و مشهد تفاوت چشمگیری با کلان‌شهر اصفهان داشته است و بررسی زیرشاخص‌هایی که بیشترین ضعف زیست‌پذیری فرهنگی را در این کلان‌شهرها ایجاد کرده‌اند، می‌تواند در جهت بهبود زیست‌پذیری فرهنگی این شهرها مؤثر واقع شود.

• شهر اصفهان از بین شاخص‌های تشکیل‌دهنده زیست‌پذیری فرهنگی از لحاظ «فرصت مشارکت فرهنگی» و «حمایت از فرهنگ و هنر» در رتبه اول نسبت به دو کلان‌شهر دیگر واقع شده است و از نظر شاخص «مشارکت افراد» در جایگاه دوم بعد از تهران قرار دارد.

• شهر تهران از بین شاخص‌های تشکیل‌دهنده زیست‌پذیری فرهنگی از لحاظ شاخص «مشارکت افراد» در

- سازمان برنامه و بودجه استان تهران، معاونت آمار و اطلاعات. بازیابی شده در ۱۴/۱۰/۱۳۹۶، از <http://amar.thmporg.ir/?PageID=67>
- سازمان برنامه و بودجه استان تهران، معاونت آمار و اطلاعات. (۱۳۹۴). *سالنامه آماری استان تهران ۱۳۹۳*. تهران: سازمان برنامه و بودجه استان تهران، معاونت آمار و اطلاعات. بازیابی شده در ۱۴/۱۰/۱۳۹۶، از <http://amar.thmporg.ir/Page/28/1393.html>
- سازمان برنامه و بودجه استان تهران، معاونت آمار و اطلاعات. (۱۳۹۴). *سالنامه آماری استان تهران ۱۳۹۳*. تهران: سازمان برنامه و بودجه استان تهران، معاونت آمار و اطلاعات. بازیابی شده در ۱۴/۱۰/۱۳۹۶، از <http://amar.thmporg.ir/Page/27/1392.html>
- سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران. (۱۳۹۲). *آمارنامه شهر تهران ۱۳۹۳*. تهران: سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران. بازیابی شده در ۴/۱۰/۱۳۹۶، از <http://tmicto.tehran.ir/Portals/0/Document/Amarname/Shahrdari92/index.html>
- سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران. (۱۳۹۳). *آمارنامه شهر تهران ۱۳۹۴*. تهران: سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران. بازیابی شده در ۴/۱۰/۱۳۹۶، از <http://tmicto.tehran.ir/Portals/0/Document/Amarname/AmarShahrdari93/index.html>
- سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران. (۱۳۹۴). *آمارنامه شهر تهران ۱۳۹۵*. تهران: سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران. بازیابی شده در ۴/۱۰/۱۳۹۶، از http://www.tehran.ir/portals/0/Document/Amarname/Export_94_TehranMunicipalityStatTehranMunicipali/index.html
- سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران. (۱۳۹۵). *آمارنامه شهر تهران ۱۳۹۶*. تهران: سازمان برنامه و بودجه استان تهران، معاونت آمار و اطلاعات. بازیابی شده در ۶/۱۲/۱۳۹۶، از <http://amar.thmporg.ir/uploads//User/3/final%201395.pdf>
- سازمان برنامه و بودجه استان تهران، معاونت آمار و اطلاعات. (۱۳۹۵). *سالنامه آماری استان تهران ۱۳۹۴*. تهران: برنامه‌ریزی شهری، س ۳، ش ۱۲، ص ۳۳-۹.
- تعداد کتاب‌فروشی‌ها، بازیابی شده در ۹/۱/۱۳۹۷، از <http://www.ketab.org.ir/SearchBookShop.aspx>
- تعداد گالری‌ها و نگارخانه‌ها، بازیابی شده در ۱۰/۱/۱۳۹۷، از <http://galleryinfo.ir/Gallery.aspx>
- تعداد موزه‌ها، بازیابی شده در ۹/۱/۱۳۹۷، از <http://www.gomchto.ir/etelaate%20muzeha.html>
- جوادی، و.؛ پورحسین، م.؛ جاودانی‌ایرانی‌نژاد، م.؛ مسلمان‌زاده، س. و گل‌پرور، ع. (۱۳۹۳). *آمارنامه شهر مشهد ۱۳۹۲*. مشهد: معاونت برنامه‌ریزی و توسعه شهرداری مشهد با نظارت مدیریت آمار، فناوری و تحلیل اطلاعات. بازیابی شده در ۲۰/۶/۱۳۹۶، از http://amar.mashhad.ir/portal_content/16925
- جوادی، و.؛ پورحسین، م.؛ جاودانی‌ایرانی‌نژاد، م.؛ مسلمان‌زاده، س.؛ گل‌پرور، ع. و عامری، ف. (۱۳۹۴). *آمارنامه شهر مشهد ۱۳۹۳*. مشهد: معاونت برنامه‌ریزی و توسعه شهرداری مشهد با نظارت مدیریت آمار، تحلیل و ارزیابی عملکرد. بازیابی شده در ۲۰/۶/۱۳۹۶، از http://amar.mashhad.ir/portal_content/16925
- خوندایی، ز. و شریفیان، ف. (۱۳۹۳). *سالنامه آماری استان اصفهان سال ۱۳۹۲*. اصفهان: استانداری اصفهان، دفتر آمار و اطلاعات و GIS. بازیابی شده در ۶/۱۲/۱۳۹۶، از <https://salnameh.sci.org.ir>
- روزبهان، م. (۱۳۹۴). *مبانی توسعه اقتصادی*، تهران: مهربان نشر.
- سازمان برنامه و بودجه استان تهران، معاونت آمار و اطلاعات. (۱۳۹۵). *سالنامه آماری استان تهران ۱۳۹۴*. تهران: سازمان برنامه و بودجه استان تهران، معاونت آمار و اطلاعات. بازیابی شده در ۶/۱۲/۱۳۹۶، از <http://amar.thmporg.ir/uploads//User/3/final%201395.pdf>
- سازمان برنامه و بودجه استان تهران، معاونت آمار و اطلاعات. (۱۳۹۵). *سالنامه آماری استان تهران ۱۳۹۴*. تهران:

- بازیابی شده در ۱۳۹۶/۸/۲۵، از www.html انتشار-
آمارنامه-سال-۱۳۹۵-شهر-مشهد
[https://amar.mashhad.ir/news/5102973-](https://amar.mashhad.ir/news/5102973)
قرشی نوش آبادی، ع. و شریفیان، ف. (۱۳۹۶). *سالنامه آماری
استان اصفهان سال ۱۳۹۵*. اصفهان: سازمان
مدیریت و برنامه‌ریزی استان اصفهان، معاونت
آمار و اطلاعات. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱۲/۶، از
[http://www.mpo-](http://www.mpo-es.ir/dorsapax/Data/Sub_1/File/salnameh1395.pdf)
[es.ir/dorsapax/Data/Sub_1/File/salnameh1395.pdf](http://www.mpo-es.ir/dorsapax/Data/Sub_1/File/salnameh1395.pdf)
گینزبرگ، و. و تراسبی، د. (۱۳۹۲). *اقتصاد هنر*. ترجمه
محمدرضا مریدی، مریم لاوی، معصومه
تقی‌زادگان و زهرا شریعتی‌فر، مشهد: بدخشان.
لطیفی، غ. (۱۳۸۲). «توسعه پایدار شهری و توسعه فرهنگی»،
فصلنامه علوم اجتماعی، ش ۲۲، ص ۱۵۳-۱۳۱.
لیست مؤسسات فرهنگی. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱۰/۱۹، از
<https://tmsh.farhang.gov.ir/fa/list>
یوسفی، م. (۱۳۹۵). *استراتژی‌های رشد و توسعه اقتصادی*،
تهران: نشر نی.
- Bennett, T. (2001) *Differing Diversities: Transversal Study on the Theme of Cultural Policy and Cultural Diversity*. Council of Europe.
- Comedia. (1991). *London World City: The Position of Culture*.
- Florida, R. (2003). "Cities and the Creative Class." *City & Community*, 2 (1): 3-19.
- Grodach, C. & Loukaitou-Sideris, A. (2007) "Cultural Development Strategies and Urban Revitalization: A Survey of US Cities." *International Journal of Cultural Policy*, 13 (4): 349-370.
- Hawkes, J. (2001) *The Fourth Pillar of Sustainability: Culture's Essential role in Public Planning*. Melbourne: the Cultural Development Network Victoria.
- Jackson, M. (2006) *Rebuilding the Cultural vitality of New Orleans*. The Urban Institute.
- Jackson, M. R. Kabwasa, F. & Herranz, J. (2006) *Cultural Vitality in Communities: Interpretation and Indicators*. Washington: The Urban Institute.
- Landry, C. (2005) *Lineages of the Creative City. Creativity and the City*. Netherlands: Architecture Institute.
- Lee, T. (2014) *Evaluating Cultural Vitality in US Metropolitan Statistical Areas: Implications for Cultural Planning*. Lincoln, USA:
- xport-StaticalShahrdari-95/book.swf
سالنامه آماری استان اصفهان. (۱۳۹۳). بازیابی شده در
۱۳۹۶/۱۲/۶، از
[https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_bo](https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_book_req/Item/newifs.aspx)
[ok_req/Item/newifs.aspx](https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_book_req/Item/newifs.aspx)
سالنامه آماری استان اصفهان. (۱۳۹۴). بازیابی شده در
۱۳۹۶/۱۲/۶، از
[https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_bo](https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_book_req/Item/newifs.aspx)
[ok_req/Item/newifs.aspx](https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_book_req/Item/newifs.aspx)
سالنامه آماری استان خراسان رضوی. (۱۳۹۲). بازیابی شده در
۱۳۹۶/۱۲/۶، از
[https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_bo](https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_book_req/Item/newifs.aspx)
[ok_req/Item/newifs.aspx](https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_book_req/Item/newifs.aspx)
سالنامه آماری استان خراسان رضوی. (۱۳۹۳). بازیابی شده در
۱۳۹۶/۱۲/۶، از
[https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_bo](https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_book_req/Item/newifs.aspx)
[ok_req/Item/newifs.aspx](https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_book_req/Item/newifs.aspx)
سالنامه آماری استان خراسان رضوی. (۱۳۹۳). بازیابی شده در
۱۳۹۶/۱۲/۶، از
[https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_bo](https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_book_req/Item/newifs.aspx)
[ok_req/Item/newifs.aspx](https://nnt.sci.org.ir/sites/Apps/yearbook/Lists/year_book_req/Item/newifs.aspx)
شایسته‌فر، م. (۱۳۸۰). «توسعه فرهنگ و رونق اقتصادی هنر»،
اقتصاد و توسعه هنر، ش (۳)، ۲، ص ۱۱۵-۱۲۱.
عاقلی کهنه‌شهری، ل. (۱۳۸۱). *درآمدی بر برنامه‌ریزی
اقتصادی*، همدان: نور علم.
- عبدالله‌زاده، ح؛ پورحسین، م؛ افضل‌ی، الف؛ مسلمان‌زاده، س؛
عامری، ف. و زینلی‌شعرباف، ع. (۱۳۹۵). *آمارنامه
شهر مشهد ۱۳۹۴*. مشهد: معاونت برنامه‌ریزی و
توسعه شهرداری مشهد با نظارت مدیریت آمار،
تحلیل و ارزیابی عملکرد. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۶/۲۰،
از www.html اطلاعات-آماري-شهر-مشهد-
https://amar.mashhad.ir/portal_content/16925
عبدالله‌زاده، ح؛ افضل‌ی، الف؛ عامری، ف؛ مسلمان‌زاده، س؛
افراسیابی، الف؛ دلیری‌راد، ع. و قاضی، م.
(۱۳۹۶). *آمارنامه شهر مشهد ۱۳۹۵*. مشهد:
معاونت برنامه‌ریزی و توسعه شهرداری مشهد با
نظارت مدیریت آمار، تحلیل و ارزیابی عملکرد.

- Nebraska Univ.
- Mataraso, F. (1999) *Towards Local Culture Index Measuring the Cultural Vitality of Communities*. Stroud: Comedia.
- Smith, R. B. (2010) *Sounds Like a Plan: Evaluating Cultural Plans*. Columbus, Ohio, USA: The Ohio State University.
- Stanborough, M. (2011) "The Link between: Culture and Sustainability in Municipal Planning." *Cult Loc Governance*, 3 (1-2): 95-100.
- Stevenson, D. (2004) "Civic gold" Rush: Cultural Planning and the Politics of the Third Way." *International Journal of Cultural Policy*, 10 (1): 119-131.
- Van Den Berg, H. (2016) *Economic Growth and Development*. New Jersey: World Scientific.
- Voicu, Ş. & Dragomir, A. (2016) *Cultural Vitality in Romania Cities*. Bucharest: The National Institute for Cultural Research and Training (INCFRC).

